

**SUOMI
FINLAND**

АЗ ТАҶРИБА ТО БА ҲАЛЛИ МУШКИЛОТ: ДАСТРАСИИ ШАХСОНИ ДОРОИ МАЪЮБИЯТ БА АДОЛАТИ СУДӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

**Ҳисобот оиди таҳқиқоти гузаронидашуда дар доираи лоиҳаи
“Таҳкими волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон барои
тавонмандсоии одамон дар Тоҷикистон”,
Марҳилаи III**

Ин таҳқиқот оид ба масъалаи дастрасӣ ба адолат барои шахсони дорои маъюбият дар доираи лоиҳаи "Таҳкими волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон барои тавонмандсозии одамон дар Тоҷикистон" марҳилаи 3-юм ки аз ҷониби БРСММ дар Тоҷикистон амалӣ ва аз ҷониби Вазорати корҳои хориҷии Финландия дар соли 2025 маблағгузорӣ шудааст, гузаронида шудааст.

Андешаҳо, натиҷаҳо, тафсириҳо ва хулосаҳо, дар ин таҳқиқот аз ҷониби муҳаққиқон, созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва иштирокчиён баён шудаанд ва ҳатман мавқеи расмӣ ё сиёсати ягон муассисаи давлатӣ, агентии маблағгузор, БРСММ ё дигар ҷонибҳои манфиатдорро инъикос намекунанд.

Маълумоти пешниҳодшуда бар асоси маълумоте, ки аз иштирокчиён ҷамъоварӣ шудаанд ва ихтиёран таҷриба ва андешаҳои худро мубодила кардаанд, асос ёфтааст. Гарчанде ки ҳама кӯшишҳо барои таъмини дақиқӣ, пуррагӣ ва яқинорчиӣ ахлоқӣ анҷом дода шудаанд, натиҷаҳо набояд ҳамчун машварати ҳуқуқӣ ё ҳамчун намоёндагии қатъии тамоми таҷрибаи шахсони дорои маъюбӣ тафсир карда шаванд.

Ин ҳуҷҷат бар асоси натиҷаҳои таҳқиқоте таҳия шудааст, ки дар доираи барномаи грантии БРСММ барои ҷамъоварию далелҳо дар бораи монеаҳои, ки шахсони дорои маъҷубият (ШДМ) дар Тоҷикистон дар самти дастрасӣ ба адолати судӣ, таҳсилоти ҳуқуқӣ ва фаъолиятҳои касбӣ бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, анҷом дода шудааст.

Таҳқиқот аз қониби се ташкилоти ҷамъиятӣ амалӣ карда шудааст:

- **Ташкилоти ҷамъиятии "Меҳрбахш" (Душанбе)** – таҳқиқот дар бораи дастрасии таҳсилоти ҳуқуқӣ барои ШДМ;
- **Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявӣ "Маркази дастгирии "Навзамин" (вилояти Хатлон)** - таҳқиқот дар бораи монеаҳои барои ҳуқуқшиносони дорои маъҷубият ва шахсони дорои маъҷубият ҳангоми мувоҷиҳат барои ёрии ҳуқуқӣ;
- **Ташкилоти ҷамъиятии "Дурнамо" (вилояти Суғд)** - таҳқиқот дар бораи дастрасии шахсони дорои маъҷубият ба биноҳои судӣ, марказҳои ёрии ҳуқуқӣ ва расмиёти судӣ.

Ин лоиҳа, ки бо дастгирии молиявии Вазорати корҳои хориҷии Финландия амалӣ карда мешавад, қисми марҳилаи сеюми барномаи БРСММ "Таҳкими волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон барои тавонмандсозии одамон дар Тоҷикистон" мебошад.

Таҳқиқот ба мусоидат ба татбиқи Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои маъҷубон ва стратегияҳои миллӣ оид ба фароҳам овардани муҳити бидуни монеа ва фарогир равона шудааст.

МУНДАРИҶА

Рӯйхати ихтисорот ва таърифҳои қабулшуда	4
Рӯйхати қадвалҳо ва расмҳо	6
Фишурдаи таҳқиқот	7
1. Муқаддима	11
1.1. Маълумоти умумӣ	11
1.2. Мақсад ва аҳамияти таҳқиқот	13
2. Методология	14
2.1. Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот	15
2.2. Усулҳои таҳқиқот	16
2.3. Интиҳоб ва минтақаҳои мақсаднок	16
2.4. Фарогирӣ	16
2.5. Мантиқи таҳқиқот ва аҳамияти натиҷаҳо	16
3. Натиҷаҳои таҳқиқот	17
Боби 3.1. Дастрасӣ ба таҳсил	19
3.1.1. Дастрасии ҷисмонӣ	19
3.1.2. Дастрасии иттилоотӣ	22
3.1.3. Муносибат, дарксоӣ ва дастгирӣ аз ҷониби донишҷӯёни донишгоҳҳо	23
Боби 3.2. Дастрасӣ ба касб барои шахсони дорои маъҷубият	24
3.2.1. Муҳити ҷисмонии фаъолияти касбӣ	24
3.2.2. Дастрасии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ	25
3.2.3. Монеаҳои иҷтимоӣ ва стигмаи касбӣ	26
Боби 3.3. Дастрасӣ ба адолати судӣ	27
3.3.1. Муҳити ҷисмонӣ ва дастрасӣ ба муассасаҳо	27
3.3.2. Дастрасии иттилоотӣ ва огоҳии ҳуқуқӣ	29
3.3.3. Монеаҳои иҷтимоӣ ва муносибат бо аризадиҳандагони дорои маъҷубият	30
3.3.4. Ангезандаҳо ва монеаҳо барои ҷустуҷӯи ёрии ҳуқуқӣ	31
4. Хулосаҳо ва тавсияҳо	34
5. Замимаҳо	39

Рӯйхати ихтисорот ва таърифҳои қабулшуда

АСИН	Агентии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
БРСММ	Барномаи рушди СММ
ВАО	Васоити ахбори омма
Воситаҳои визуалии иттилоот	Ҳомилони иттилоот дар шакли матнҳои ба чашм фарқкунанда, аломатҳо, рамзҳо, сигналҳои рӯшноӣ, ки хусусиятҳои шинохти баланд доранд, бо назардошти хусусиятҳои дарки одамони дорои функсияҳои вайроншудаи узвҳои шунавоӣ
Воситаҳои ламсии иттилоот	Ҳомилони иттилооте, ки ба одамони дорои нуқсони бинӣ интиқол дода мешавад ва бо ламс дарк карда мешавад
ДДХ	Донишгоҳи давлатии Хучанд
ДДҲБСТ	Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
ДСРТ	Донишгоҳи Славянии Русия ва Тоҷикистон
ДМТ	Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Инклюзия	Ин як раванди дигаргуниҳои иҷтимоӣ, ки ба таъмини шомилшавии ҳар як шахс ба ҷомеа, новобаста аз мавҷуд будан ё набудани маъҷубӣ, нигаронида шудааст
КҲМ	Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои маъҷубон
МЁҲ	Марказҳои ёрии ҳуқуқӣ
ММТ	Маркази миллии тестӣ
МТО	Муассисаи таҳсилоти олии
ПИБДЭ	Портали иттилоотӣ дар бораи барномаи дастрасӣ ба экран
СММ	Созмони милали муттаҳид
СҶТ	Созмони ҷаҳонии тандурустӣ
ТҶД	Ташкилоти ғайри давлатӣ

Рӯйхати ихтисорот ва таърифҳои қабулшуда

Ҳуруфи Брайл

Ҳуруфи ламсии релйефӣ-нуқтавӣ, ки барои навиштан ва хондани одамони нобино ва дорои биноии паст пешбинӣ шудаанд

ҚТ

Ҷумҳурии Тоҷикистон

ШДМ

Шахсони дорои маъюбият, онҳое, ки нуқсонҳои дарозмуддати ҷисмонӣ, рӯҳӣ, зеҳнӣ ё ҳиссиётӣ доранд, ки дар ҳамкорӣ бо монеаҳои гуногун метавонанд иштироки пурра ва самараноки онҳо дар ҷомеа баробар бо дигаронро ҳалалдор кунанд

Рӯйхати ҷадвалҳо ва расмҳо

Ҷадвали 1. Маълумоти оморӣ оид ба шахсони дорои маъҷубият дар давраи аз соли 2019 то 2023 _	13
Ҷадвали 2. Самтҳои таҳқиқот ва иҷрокунандагон _____	14
Ҷадвали 3. Холҳои ҳадди аксар ва бадастомадаи донишгоҳҳои мақсаднок барои дастрасии ҷисмонӣ _____	21
Ҷадвали 4. Мутобиқати вебсайтҳои давлатӣ ва ҳуқуқӣ барои шахсони дорои нуқсони биной _____	25
Ҷадвали 5. Монеаҳои муайяншуда дар роҳи фаъолияти касбии ШДМ _____	27
Ҷадвали 6. Холҳои ҳадди аксар ва бадастомада аз рӯи дастрасии ҷисмонӣ дар судҳо ва марказҳои ёрии ҳуқуқӣ дар ноҳияҳои мақсаднок _____	28
Расми 1. Параметрҳои асосии арзёбии дастрасии ШДМ ба адолати судӣ _____	15
Расми 2. Самтҳои асосии арзёбӣ _____	18
Расми 3. Параметрҳои арзёбии дастрасии ҷисмонӣ _____	19
Расми 4. Омилҳои муайяншуда, ки ба муроҷиат барои ёрии ҳуқуқӣ ё даст кашидан аз муроҷиаткунӣ таъсир мерасонанд _____	31

Фишурдаи таҳқиқот

Муносибат ба шахсони дорои маъюбият (ШДМ) дар саросари ҷаҳон тағйироти назаррасро аз сар гузаронидааст ва аз давраи изолятсия ва таъбири иҷтимоӣ то ба эътирофи зарурати равиши фарогир (инклюзивӣ) бар асоси баробарии имкониятҳо табдил ёфтааст. Қабули Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъюбон (КҲМ) аз ҷониби Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар соли 2006 ба як раванди глобалӣ дар ҷимояи ҳуқуқ ва озодиҳои ШДМ табдил ёфт. Имзои Конвенсия аз ҷониби Тоҷикистон дар соли 2018 омодагии сиёсии давлат барои ҷорӣ намудани тадбирҳои ҷамаҷониба ҷиҳати таъмини иштироки ШДМ дар тамоми соҳаҳои ҳаётро нишон дод. Дар баробари ин, раванди тасдиқ нотамои боқӣ мемонад, ки ин фарқияти байни ӯҳдадорҳои байналмилалӣ ва татбиқи амалии онҳоро нишон медиҳад. Кӯшишҳои минбаъдаи давлат ва ҷомеа бояд ба рафъи ин камбудӣ ва фароҳам овардани шароити воқеӣ барои иштироки баробари шахсони дорои маъюбият дар ҳаёти шаҳрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар равона карда шаванд.

Тибқи маълумоти Созмони ҷаҳонии тандурустӣ (СҶТ), тақрибан 1.3 миллиард нафар дар саросари ҷаҳон маъюбии назаррасро аз сар мегузаронанд, ки ин онҳоро ба яке аз бузургтарин гурӯҳҳои канормонда (маргиналӣ) табдил медиҳад. Маълумоти омории Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон то моҳи июли соли 2024 шаҳодат медиҳанд, ки дар Тоҷикистон 164 631 нафар, аз ҷумла 33 648 кӯдаки дорои маъюбият расман ба қайд гирифта шудаанд.

Таҳқиқоти "Аз таҷриба ба ҳалли масъала: дастрасӣ ба адолати судӣ барои шахсони дорои маъюбият дар Тоҷикистон" аз моҳи май то октябри соли 2025 дар доираи Барномаи "Таҳкими волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон" (Марҳилаи III), ки бо дастгирии молиявии Вазорати қорҳои хориҷии Финляндия амалӣ карда мешавад, гузаронида шуд.

Ин таҳқиқот, ки бори аввал дар Тоҷикистон гузаронида шуд, ба мо имкон дод, ки ба мушкилот ба таври системавӣ — **тавассути се ҷанбаи ба ҳам алоқаманд — назар кунем**. Ин сохтори сеченака ба мо имкон медиҳад, ки роҳи инсонро на ҳамчун маҷмӯи монеаҳои ба ҳам алоқаманд, балки ҳамчун занҷири пайваस्ताи таҷрибаҳо — аз таҳсил ва оғози касб то қобилияти ҷимояи ҳуқуқҳои худ дар суд бубинем.

Хусусияти таҳқиқот дар он аст, ки онро ҳуди намоёндагони ҷомеаи ШДМ бо истифода аз принсипи "ҳамсол ба ҳамсол" анҷом доданд. Ин равиш на танҳо ба маълумоти ҷамъовардашуда эътимодноқӣ бахшид, балки ба як ҷанбаи инсонӣ — нуқтаи назари дохилро низ таъмин кард, ки дар арзёбиҳои қаблӣ мавҷуд набуд. Дар гузаронидани таҳқиқот се ташкилоти ҷамъиятӣ (ТҶ) иштирок карданд:

- **Ташкилоти ҷамъиятии "Меҳрбахш" (Душанбе)** — таҳқиқот дар бораи дастрасии ШДМ ба таҳсилоти ҳуқуқӣ;
- **Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявӣ "Маркази дастгирии "Навзамин" (вилояти Хатлон)"** - таҳқиқи монеаҳо барои ҳуқуқшиносони дорои маъюбият ва ШДМ ҳангоми мууроҷиат ба ёрии ҳуқуқӣ;

- **Ташкилоти ҷамъиятии "Дурнамо" (вилояти Суғд)** - таҳқиқи дастрасии ШДМ ба биноҳои судӣ, марказҳои ёрии ҳуқуқӣ ва расмиёти судӣ.

Ин таҳқиқот бар асоси принсипи "аз таҷриба ба ҳалли масъала" анҷом дода шуда, роҳи шахси дорои маъҷубият аз гирифтани таҳсилоти олии то рушди касбӣ ва ҳимояи ҳуқуқҳои ӯ дар судҳоро ошкор мекунад.

Методология ва фарогирӣ. Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот методологияи ягона истифода шуд, ки намоёндагӣ ва муқоисаи маълумотро дар се самт таъмин мекунад.

Усулҳои таҳқиқоти истифодашуда: таҳлили рӯимизӣ, мусоҳибаҳо, муҳокимаҳои гурӯҳҳои фокусӣ, кейс-стади, мушоҳидаҳо, арзёбии дастрасии вебсайтҳо.

Фарогирии ҷуғрофӣ: 9 шаҳру ноҳия (Душанбе, Ҳисор, Рашт, Бохтар, Фархор, Ҷ. Балхӣ, Хучанд, Б. Ғафуров, Айнӣ). **Дар маҷмӯъ** 63 мусоҳиба, 12 гурӯҳи фокусӣ ва 23 мушоҳидаи макон ва бино гузаронида шуданд.

Мушкилоти асосии ошкоршуда. Таҳқиқот фарқияти системавиرو байни кафолатҳои ҳуқуқӣ ва дастрасии воқеӣ барои шахсони дорои маъҷубият ошкор кард:

- Монеаҳои ҷисмонӣ: набудани пандусҳо, лифтҳо, ҳоҷатхонаҳои мутобиқшуда дар донишгоҳҳо, судҳо ва муассисаҳои давлатӣ;
- Монеаҳои иттилоотӣ: дастрас набудани маводи таълимӣ ва иттилооти ҳуқуқӣ (набудани ҳуруфи Брайл, форматҳои аудиоӣ, сайтҳои мутобиқшуда);
- Монеаҳои иҷтимоӣ ва гендерӣ: стигма, патернализм, шубҳаҳои корфармоён ва мобилияти маҳдуди маъҷубон, хусусан занон.

Мушкилоти асосӣ фарқияти байни баробарии расмӣ ва дастрасии воқеӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои омӯхташуда – маориф, шуғл ва дастрасӣ ба адолат қарор дорад.

Маориф. Қонун "Дар бораи маориф" мафҳуми таҳсилоти фарогирро дар бар мегирад. Ғайр аз ин, дар Нақшаи миллии кунунӣ оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқи Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъҷубон ба таҳсилоти фарогир тавачҷӯҳи зиёд зоҳир карда мешавад. Бо вучуди ин, айни замон байни меъёрҳои миллий ва стандартҳои байналмилалӣ баъзе фарқиятҳо мавҷуданд:

- Қонунгузори мавҷуда, аз ҷумла Қонуни ҶТ "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон" ва Қонуни ҶТ "Дар бораи маориф", то ҳол сегрегатсия (таҳсилоти махсус)-ро иҷозат медиҳад ва маҳдудиятҳои таъбизӣ дорад;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ" барои донишгоҳҳои ӯҳдадорихоӣ возеҳро барои эҷоди муҳити босифати фарогир муқаррар намекунад;
- Ҳуқуқи шахсони дорои маъҷубият ба таҳсил метавонад дар асоси ҳулосаи ташхиси тиббӣ ва иҷтимоӣ (ТТИ) дар бораи "зиддиятҳо" барои таҳсил дар донишгоҳҳои олии маҳдуд карда шавад. Ҳамзамон имкони таъмини дастгирии инфиродӣ ва шароити муносиб ба инбат гирифта намешавад;
- Донишҷӯён қайд мекунанд, ки хориҷ кардани ШДМ дараҷаи III аз системаи квота ноодилона аст, зеро онҳо низ ба дастгирии ниёздоранд.

Дастрасӣ ба касб. Ҳуқуқи кор ва фаъолияти касбии шахсони дорои маъҷубият дар моддаи 27-и Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъҷубон (КҲМ) муқаррар шудааст, ки зарурати имкониятҳои баробари шуғл, шароити одилонаи корӣ ва ҷойҳои кори дастрасро таъкид мекунад. Дар сатҳи миллӣ ин нуктадар моддаи 26-и Қонун “Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон” инъикос ёфтааст, ки корфармоёро вазифадор мекунад, ки ҷойҳои кори махсус таъсис диҳанд, ба квотаҳои ба кор қабул кардани шахсони дорои маъҷубият риоя кунанд ва шароити кориро мувофиқи барномаи инфиродии офиятбахшӣ мутобиқ созанд.

Маҳдудиятҳои мавҷуда:

- Агар шахрванд нафақа гирад, дар соҳаи хизмати давлатӣ кор кардан ғайриимкон аст (моддаи 16-и Қонун “Дар бораи хизмати давлатӣ”);
- Яке аз меъёрҳои кор дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ хидмати ҳатмии ҳарбӣ мебошад (моддаи 53 Қонун “Дар бораи Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, моддаи 9 Низомнома “Дар бораи хизмати ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, № 137 тасдиқ шудааст);
- Дар бораи фаъолияти касбии адвокатҳои дорои маъҷубият муқаррарот ва дастурҳои махсус вучуд надоранд;
- Дар Қонун “Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъбиз” мафҳуми мутобиқшавии оқилона муаррифӣ мешавад ва рад кардани истифодаи он таъбиз шуморида мешавад. Механизми ҷорӣ кардани мутобиқшавии оқилона барои шахсони дорои маъҷубият дар ҷои кор ҳанӯз дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашудааст.

Дастрасӣ ба адолати судӣ. Мувофиқи моддаи 13 Конвенсия дар бораи ҳуқуқи маъҷубон, давлатҳо ўҳдадор мешаванд, ки дастрасии самаранок ба адолати судии баробар бо дигарон, аз ҷумла мутобиқшавии расмиётӣ ва ҷисмонӣ, инчунин омӯзишдиҳии кормандони судиро таъмин кунанд.

Дар сатҳи миллӣ, моддаи 25 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон” талаб мекунад, ки шароит барои дастрасии бемамониати шахсони дорои маъҷубият ба инфрасохтори иҷтимоӣ, аз ҷумла биноҳои судӣ, нақлиёт ва коммуникатсия фароҳам оварда шавад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки сарфи назар аз қоидаҳои расмӣ, набуди дастрасии ҷисмонӣ ва иттилоотии биноҳои судӣ барои бисёр шахсони дорои маъҷубият онҳоро аз низоми адолати судӣ маҳрум мекунад. Дастрас набудани пандусҳо ва вебсайтҳои, инчунин муносибати патерналистӣ аз ҷониби кормандон эҳсоси изолятсия ва нобаробарӣ дар назди қонунро тақвият медиҳанд.

Ғайр аз ин, бояд махсус қайд кард, мисолҳои мусбат имкониятҳои тағйиротро нишон медиҳанд. Тақвияти ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеаи шахрвандӣ, бо сохтори мутобиқшаванда ва кушодтар, эҳтимолияти васеъ кардани тағйироти мусбатро афзоиш медиҳад.

Тавсияҳои асосӣ. Барои рафъи монеаҳо тадбирҳои зерин пешниҳод карда мешаванд, ки ба ҷомеаи Тоҷикистон имкон медиҳанд, ки фарогиртар гардад ва иштироки шахсони дорои маъюбиятро дар тамоми соҳаҳои ҳаётро таъмин созад:

- **Сиёсати давлатӣ:** ба итмом расонидани тасдиқи Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъюбон; дохил кардани принципҳои фарогирӣ (инклюзия) ба ҳамаи барномаҳои давлатӣ; ҷалби намояндагони ташкилотҳои ҷамъиятии шахсони дорои маъюбият ба гурӯҳҳои кории вазоратҳо.
- **Маориф:** гузаронидани аудити дастрасии факултетҳои ҳуқуқшиносӣ; таҳияи дастур оид ба омӯзиши фарогир (инклюзивӣ); васеъ кардани барномаҳои стипендия барои донишҷӯёни дорои маъюбият.
- **Фаъолияти меҳнатӣ:** таъмини риояи квотаҳо; ҳавасмандгардонии корфармоён барои ташкили ҷойҳои кории мутобиқшуда; эҷоди феҳристи кории онлайн барои ШДМ.
- **Адлия:** мутобиқ кардани биноҳои судҳо ва марказҳои ёри ҳуқуқӣ; омӯзонидани кормандон оид ба ҳамкории ахлоқӣ бо ШДМ; васеъ кардани шабакаи машваратҳои ройгони ҳуқуқӣ ва телефонҳои боварӣ.
- **Фарогирии иҷтимоӣ:** гузаронидани маъракаҳои иттилоотии дастрас; дастгирии менторинг ва ташаббусҳои занон.

Нигоҳ ба оянда. Натиҷаҳои таҳқиқот нақши калидии ташкилотҳои шахсони дорои маъюбият ва принципи "ҳамсол ба ҳамсол" дар пешбурди баробарӣ ва инклюзияро нишон медиҳанд.

Бо гузариш аз таҷрибаи шахсӣ ба роҳҳои ҳалли системавӣ, таҳқиқот барои рушди системаи ҳуқуқии дастрас ва одилона замина мегузорад, ки дар он ҳеҷ кас аз мадди назар дур наместонад.

*"Ҳар як остонаи бе пандус танҳо як нуқсони меъморӣ нест.
Ин ёдраскунандаи он аст, ки чӣ қадар дарҳо барои онҳое, ки меҳоҳанд садояшон шунда
шавад, баста боқӣ мемонанд".*
Аз мусоҳиба бо донишҷӯи ҳуқуқшиноси маъюб

1. Муқаддима

1.1. Маълумоти умумӣ

Аз нигоҳи таърихӣ, муносибат ба шахсони дорои маъюбият (минбаъд - ШДМ) тағйир ёфта, аз муносибати манфӣ, вақте ки шахсони дорои маъюбият аз ҷониби ҷомеа рад карда шуда, ба табъизи шадид дучор мешуданд, ба дарки зарурати асосии концепсияи фарогир (инклюзивӣ) табдил ёфтааст. Нишондиҳандаи муҳими эътирофи ҳуқуқ ва озодиҳои шахсони дорои маъюбият Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъюбон (КҲМ) мебошад, ки 16 декабри соли 2006 дар Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид қабул шудааст¹.

Рушди ҷомеаи фарогир ва таъмини имкониятҳои баробар барои ҳамаи шаҳрвандон яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Имзои Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи маъюбон аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018² ин як қадами муҳим барои эътирофи зарурати муносибати ҳамаҷониба ба ҳимояи ҳуқуқ ва баробарии имкониятҳо буд. Дар солҳои охир ба риояи ҳуқуқҳои шахсони дорои маъюбият ва иштироки онҳо дар ҳаёти ҷамъиятӣ диққати махсус дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки раванди тасвиби Конвенсия аз ҷониби Тоҷикистон ҳанӯз ба анҷом нарасидааст. Ин фарқияти мавҷудаи байни ўҳдадорихои сиёсӣ ва татбиқи амалии онҳоро нишон медиҳад. Ин зарурати андешидани чораҳои минбаъдаро барои фароҳам овардани шароит барои васеъ кардани иштироки шахсони дорои маъюбият дар ҳаёти шаҳрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба миён меорад.

Маъюбият мафҳуми тағйирёбанда аст ва натиҷаи таъсири мутақобилаест, ки дар байни нуқсонҳои мавҷудаи саломатии одамон ва монеаҳои муносибатию муҳитӣ ба вучуд омада, баҳри иштироки пурра ва самараноки онҳо, дар қатори шахсони дигар, дар ҳаёти ҷомеа садди роҳи онҳо мегардад.

Мусоидат ба истифодаи пурраи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии шахсони дорои маъюбият, инчунин иштироки пурраи шахсони дорои маъюбият эҳсоси мансубияти онҳо ба ҷомеаро тақвият дода, ба пешрафтҳои назаррас дар рушди инсонӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа ва решакан кардани камбизоатӣ боис мешавад.

КҲМ

¹ <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd>

² https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=171&Lang=RU

Дар солҳои охир давлат як қатор ҳуҷҷатҳои асосии меъёриро қабул кард, аз ҷумла Қонун "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шахсони дорои маъҷубӣ"³, инчунин Барномаи "Муҳити дастрас барои солҳои 2021-2025"⁴, ва Концепсияи таҳсилоти фарогир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2045⁵. Бо вучуди ин, тавре ки намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҷомеаи коршиносон қайд мекунанд, ин санадҳо қисман иҷро шудаанд. Бисёре аз тадбирҳо қисман ё бо таъхир амалӣ карда мешаванд ва ҳамоҳангсоии байниидоравӣ маҳдуд боқӣ мемонад. Дар бораи Нақшаи миллии амалҳо оид ба омодагии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тасдиқ ва амалинамоии Конвенсия дар бораи ҳуқуқи маъҷубон барои давраи солҳои 2020-2025, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 тасдиқ шудааст, маълумоти дастраси умум вучуд надорад⁶.

Бояд қайд кард, ки тибқи маълумоти СУТ, тақрибан 16% аҳолии ҷаҳон (тақрибан 1,3 миллиард нафар) шахсони дорои маъҷубӣ ё як аз шаш нафари мо мебошанд⁷. Тибқи маълумоти СУТ шахсони дорои маъҷубият гурӯҳи сершумори ақаллиятҳо ба ҳисоб мераванд ва 10% аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Афзоиши шумораи шахсони дорои маъҷубият аз 10% то 16% асосан ба якчанд омилҳо, аз ҷумла афзоиши аҳоли, пешрафтҳо дар тиб, усулҳои чен кардани маъҷубият ва дар натиҷа, афзоиши давомнокии умр вобаста аст. Тибқи таҳлилҳо, 20% аз камбизоаттарин одамони ҷаҳон шахсони дорои маъҷубият мебошанд ва онҳо аксар вақт гурӯҳи аз ҳама осебпазир дар ҷомеаҳои худ ҳисобида мешаванд. Дар кишварҳои узви ПИБДЭ, шумораи донишҷӯёни дорои маъҷубият дар мактабҳои олии ба қадри кофӣ нест, гарчанде ки шумораи онҳо меафзояд. Дар баъзе кишварҳо бекорӣ дар байни маъҷубон ба 80 фоиз мерасад⁸.

Маълумоти расмӣ дар бораи ШДМ дар Тоҷикистон нисбат ба дигар кишварҳои ҷаҳон ба таври назаррас пасттар аст. Коҳиши шумораи шахсони дорои маъҷубият ба тадқиқоти Агентии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (АСИН) оид ба тасдиқи маъҷубият вобаста аст⁹.

Мувофиқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи шахсони дорои маъҷубият дар шумораи умумии аҳолии кишвар аз 1.4% дар соли 2019 то 1.6% дар соли 2023 тағйир ёфтааст¹⁰.

³ Дар таҳрири Қонуни ҚТ аз 17.12.2020, №1739

⁴ Бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 27 феввали соли 2021, №52 тасдиқ шудааст

⁵ Бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 26.12.2024 №652 тасдиқ шудааст

⁶ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феввали соли 2020, №116.

⁷ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

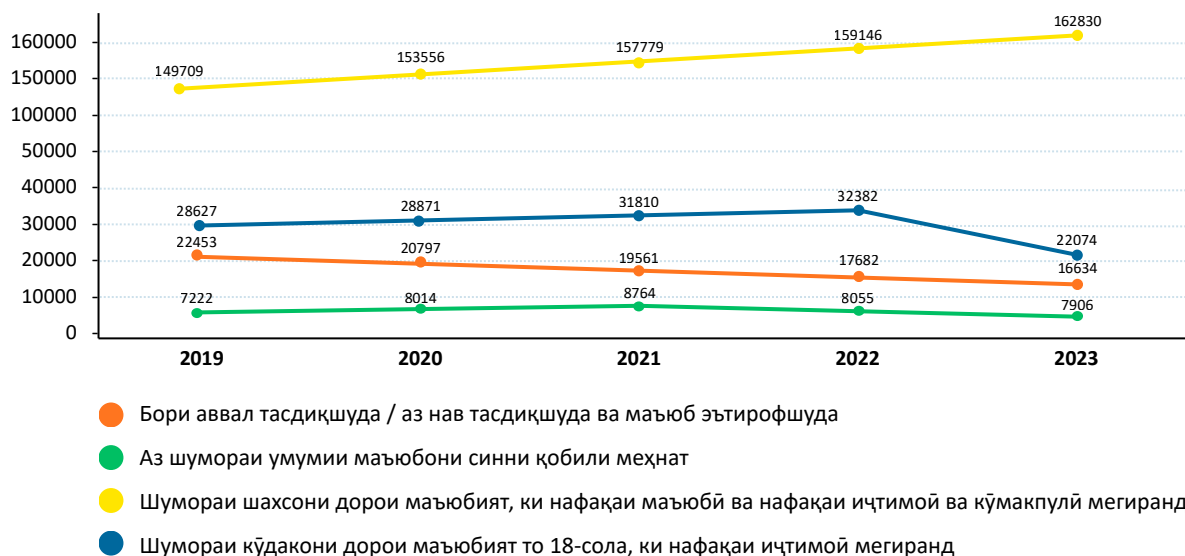
⁸ https://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_7.shtml

⁹ <https://tjinform.com/ru/news/pr/16192.html>

¹⁰ Тахмин кардан мумкин аст, ки ин маънои афзоиши шумораи шахсони дорои маъҷубиятро дорад ё ин метавонад натиҷаи беҳтар шудани системаи баҳисобгирӣ ва бақайдгирии онҳо бошад.

Қадвали 1. Маълумоти оморӣ оид ба шахсони дорои маъюбият дар давраи аз соли 2019 то 2023¹¹

Динамикаи нишондиҳандаҳои ШДМ (2019 – 2023)

Дар Тоҷикистон шумораи шахсони дорои маъюбияти бақайдгирифташуда рӯ ба афзоиш аст ва дар семоҳаи аввали соли 2025 ба 170,699 нафар расидааст (манбаъ: Ҳисобот оиди системаи ҳифзи иҷтимоӣ дар семоҳаи аввали соли 2025), ки дар муқоиса бо 162,830 нафар дар соли 2023 қариб 5% афзоиш ёфтааст.

Ин таҳқиқот, ки аз моҳи май то октябри соли 2025 аз ҷониби се созмони ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон дар доираи лоиҳаи БРСММ гузаронида шудааст, аҳамияти хоса дорад, зеро дар он монеаҳои воқеӣ барои ШДМ дар гирифтани таҳсилот, фаъолияти касбӣ ва дастрасӣ ба ёриҳои ҳуқуқӣ таҳлил карда мешаванд. Натиҷаҳо асоси воқеиро барои пешбурди минбаъдаи принципҳои фарогирӣ ва таъмини дастрасии баробар ба адолати судӣ фароҳам меоранд.

1.2. Мақсад ва аҳамияти таҳқиқот

Лоиҳаи БРСММ "Тақвияти волоияти қонун ва ҳуқуқи инсон барои тавонмандсозии мардум дар Тоҷикистон" (Марҳилаи III) ҳадаф дорад, ки як низоми ҳуқуқии одилона, самаранок ва дастрасро таҳия кунад, ки дар он ҳар кас метавонад ҳуқуқҳои худро ҳимоя намояд.

Дар доираи ин лоиҳа се таҳқиқот оид ба монеаҳои гузаронида шуданд, ки иштироки шахсони дорои маъюбият дар системаҳои ҳуқуқӣ ва таълимӣ, инчунин дар гирифтани кӯмаки ҳуқуқӣ бо онҳо рӯбарӯ мешаванд. Дастрасӣ ба адолати судӣ яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон аст, ки ҳисси адолат ва эътимод ба давлат аз татбиқи он вобаста аст. Барои шахсони дорои маъюбият (ШДМ) ин ҳуқуқ асосан шартӣ боқӣ мемонад: ҳатто бо дониш, ҳавасмандӣ ва таҳассус, онҳо ҳамагӯза бо монеаҳои ҷисмонӣ, иттилоотӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

¹¹ Манбаъ: Бахши "Маъюбияти аҳолӣ" дар маҷмӯаи Тандурустӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии оморӣ Назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024.

<https://www.stat.tj/wp-content/uploads/2024/09/tandurusti-dar-jumhuri-j-tojikiston-2024varianti-ohir.pdf>

Ин таҳқиқот, ки бори аввал дар Тоҷикистон гузаронида шуд, ба мо имкон дод, ки ба мушкилот ба таври системавӣ — **тавассути се ҷанбаи ба ҳам алоқаманд — назар кунем.** Ин сохтори сеченака ба мо имкон медиҳад, ки роҳи инсонро на ҳамчун маҷмӯи монеаҳои ба ҳам алоқаманд, балки ҳамчун занҷири пайвастаи таҷрибаҳо — аз таҳсил ва оғози касб то қобилияти ҷимояи ҳуқуқҳои худ дар суд бубинем.

Хусусияти таҳқиқот дар он аст, ки онро ҳуди намояндагони ҷомеаи ШДМ бо истифода аз принципи "ҳамсол ба ҳамсол" анҷом доданд. Ин равиш на танҳо ба маълумоти ҷамъовардашуда эътимоднокӣ бахшид, балки ба як ҷанбаи инсонӣ — нуқтаи назари дохилиро низ таъмин кард, ки дар арзёбиҳои қаблӣ мавҷуд набуд.

Ин равиш эътимоднокии ҳулосаҳоро тақвият дод ва имкониятҳои ҷомеаи шаҳрвандиро ҳамчун шарикӣ давлат дар таъмини ҳуқуқи инсон нишон дод.

Ҷадвали 2. Самтҳои таҳқиқот ва иҷрокунандагон.

Самт	Тамаркузи таҳқиқот	Иҷрокунанда
Таҳсилоти ҳуқуқшиносӣ	Имкониятҳои таҳсилот ва муҳити таълимӣ барои донишҷӯёни дорои маъҷубият	ТҶ "Меҳрбахш"
Фаъолияти касбӣ	Дастрасии шуғл, муносибати корфармоён, монеаҳои меъморӣ ва иттилоотӣ	ТҶЧ "Навзамин"
Адолати судӣ ва ёрии ҳуқуқӣ	Дастрасии ҷисмонӣ ва иттилоотии судҳо ва марказҳои ёрии ҳуқуқӣ	ТҶ "Дурнамо"

2. Методология

Таҳқиқот такя ба методологияи ягонае, ки барои се ташкилот барои таъмини муқоисаи маълумот таҳия шуда буд, гузаронида шуд. Ҳадафи асосӣ таҳқиқи дараҷаи фарогирӣ ва дастрасии хидматрасониҳо барои ШДМ дар се соҳаи дар боло номбаршуда (маориф, касб ва адлия/кӯмаки ҳуқуқӣ) буд.

Барои ифшои истилоҳи фарогирӣ (инклюзивӣ) дар ин ҳуҷҷат, мо ба таърифи СММ такя мекунем, ки дар он: "ҳамгироии иҷтимоӣ ҳамчун раванди беҳтар кардани шароити иштирок дар ҷомеа, бахусус барои шахсони дар шароити номусоид қарордошта тавассути тавонмандсозӣ, дастрасӣ ба захираҳо, ҳуқуқи овоздиҳӣ ва эҳтироми ҳуқуқҳо муайян карда мешавад." Инклюзивият бо мафҳуми "дастрасӣ" алоқаманд аст. Ҳангоми гузаронидани ин арзёбӣ "дастрасӣ" аз якҷанд ҷанбаҳо баррасӣ шуд:

- а) Дастрасии "**ҷисмони**" бевоситаи ШДМ ба биноҳои муассисаҳои гуногун донишгоҳҳо, марказҳои кӯмаки ҳуқуқӣ, судҳо;
- б) Дастрасии "**иттилоотӣ**" дар ду самт баррасӣ карда шуд:
 - мавҷудияти маълумоти роҳнамоикунанда;
 - маълумот дар формати дастрас ба мисоли шрифти Брайл ва/ё аудио/видео пешниҳод карда шудааст.

в) Дастрасии "иҷтимоии" муносибат ва рафтори кормандон, ҳамкорон ва провайдерҳои хидматрасониро нисбат ба шахсони дорои маъҷубият, инчунин муайян мекунанд, ки оё онҳо бо шахсони дорои маъҷубият муошират мекунанд ва онҳоро дар ҳаёти худ баробар дохил мекунанд.

Расми 1. Параметрҳои асосии арзёбии дастрасии ШДМ ба адолати судӣ.

	Дастрасии ҷисмонӣ	Дастрасии биноҳо ва муҳити атроф
	Дастрасии иттилоотӣ	Дастрасии иттилоот ва таҳсил
	Дастрасии иҷтимоӣ	Дастрасии ҳамкориҳои иҷтимоӣ ва муносибатҳо

2.1. Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот

Ҳадафи таҳқиқот арзёбии монеаҳои мебошад, ки барои шахсони дорои маъҷубият дастрасӣ ба адолат, аз ҷумла дастрасӣ ба таҳсилоти ҳуқуқӣ, фаъолияти касбӣ ва кӯмаки ҳуқуқӣ.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

1. Арзёбии дастрасии ҷисмонӣ ва иттилоотии факултетҳои ҳуқуқшиносӣ барои ШДМ

- Муайян кардани дастрасии ҷисмонии биноҳои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ барои ШДМ. Мушоҳидаҳо ва андозагириҳо дар донишгоҳҳои зерин гузаронида шуданд: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ва Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон;
- Муайян кардани дастрасии маълумот дар бораи тартиб ва имтиёзҳо барои ШДМ ҳангоми муроҷиат ба факултаҳои ҳуқуқшиносӣ;
- Муайян кардани дастрасии адабиёти таълимӣ барои ШДМ, ки дар факултаҳои ҳуқуқшиносӣ таҳсил мекунанд;
- Муқаррар кардани монеаҳои дигар барои ШДМ барои таҳсил дар факултетҳои ҳуқуқшиносӣ.

2. Таҳлили монеаҳо барои ҳуқуқшиносони дорои маъҷубият ва шахсони дорои маъҷубият ҳангоми муроҷиат ба судҳо ва марказҳои ёрии ҳуқуқӣ

- Омӯзиши монеаҳои, ки ба фаъолияти касбии ҳуқуқшиносони дорои маъҷубият ҳалал мерасонанд;
- Муайян кардани нақши таъбиш, монеаҳои молиявӣ ва нақлиётӣ;
- Таҳқиқи ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва судҳо.

3. Омӯзиши механизмҳои расонидани ёри ҳуқуқӣ ва дастрасии муҳофизати судӣ

- а) Таҳлили дастрасии марказҳои ёри ҳуқуқӣ, судҳо, вебсайтҳо ва расмиёти судӣ;
- б) Омӯзиши таҷрибаи ШДМ-ҳо, ки дар судҳо иштирок кардаанд;
- в) Арзёбии мавҷудияти шароити оқилона ва дастгирӣ дар раванд.

2.2. Усулҳои таҳқиқот

- Таҳлили қонунҳо, сиёсатҳои Тоҷикистон ва мутобиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои таҳсилоти фароғир, дастрасӣ ба адолати судӣ ва дастрасӣ ба касб;
- Мушоҳиба бо ШДМ-ҳо, ҳуқуқшиносон, донишҷӯён, намоёндагони донишгоҳҳо ва мақомоти давлатӣ;
- Муҳокимаҳои фокус-гурӯҳҳо;
- Мушоҳидаҳои оид ба арзёбии дастрасии ҷисмонии биноҳо;
- Арзёбии мавҷудияти сайтҳои интернетӣ.

2.3. Интиҳоб ва минтақаҳои мақсаднок

Барои таҳқиқот тасмим гирифта шуд, ки ноҳияҳои ба пойтахт ва минтақаҳои марказӣ наздик, инчунин ноҳияҳои дуртар интиҳоб карда шаванд. Ин равиш ба мо имкон медиҳад, ки фарқиатҳоро дар дастрасии хидматрасониҳо, мавҷудияти муассисаҳо, дастрасии нақлиёт ва амалияи ташкилотҳои маҳаллӣ ба назар гирем. Умуман ин равиш намоёндагии тамоми минтақаҳо дар таҳқиқотро таъмин мекунад.

Дар маҷмӯъ, таҳқиқот 9 шаҳр/ноҳияи мақсаднокро фаро гирифт,

- (1) Душанбе ва НТМ, аз ҷумла Ҳисор, Рашт;
- (2) Вилояти хатлон: Бохтар, Фархор, Ҷ.Балхӣ;
- (3) Вилояти Суғд: Хуҷанд, Б. Ғафуров, Айни.

2.4. Фароғирӣ

Дар маҷмӯъ, 63 мушоҳиба, 12 муҳокимаҳои фокус-гурӯҳҳо ва 23 мушоҳидаи биноҳо ва объектҳои гузаронида шуданд.

2.5. Мантиқи таҳқиқот ва аҳамияти натиҷаҳо

Гузаронидани таҳқиқот ба принсипи "ҳамсол ба ҳамсол" асос ёфтааст. Ҳадафи он муайян кардани монеаҳо ва роҳҳои ҳал дар доираи концепсияи "аз таҷриба то ҳалли масъала" мебошад. Таҳқиқот равиши таҳлилий ва амалиро муттаҳид мекунад: аз тавсифи саргузаштҳо ва мушоҳидаҳои инфиродӣ то таҳияи тавсияҳои системавӣ.

Натиҷаҳо таҷрибаи воқеии ШДМ, ҳамкориҳои онҳо бо сохторҳои таълимӣ ва ҳуқуқиро инъикос мекунанд. Онҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто дар сурати мавҷуд будани заминаи меъёрӣ, дар амал монеаҳои назарраси институтсионалӣ ва инфрасохторӣ боқӣ мемонанд.

Маълумоти ҷамъоваришуда барои таҳияи пешниҳодҳо оид ба такмили барномаҳои миллӣ ва таъмини механизми самараноки татбиқи ҳуқуқҳои шахсони дорои маъюбият истифода мешавад.

3. Натиҷаҳои таҳқиқот

Ин боб натиҷаҳои ҷамъбасти таҳқиқоти се ташкилоти ҷамъиятӣ мебошад ва мувофиқан аз рӯи бахшҳои зерин тақсим карда шудааст:

Боби 3.1. Дастрасӣ ба таҳсил – боб шарҳи мухтасари дахлдори санадҳои меъёриро ҳам дар сатҳи байналмилалӣ ва ҳам дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бар мегирад. Мавзӯи боб васеъ аст ва аз ин рӯ ба як қатор зербобҳо тақсим шудааст:

3.1.1. Дастрасии ҷисмонӣ – натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода аз усулҳои ба монанди мушоҳида ва андозагирии дастрасии ҷисмонии биноҳо, имконияти ҳаракат дар роҳравҳо, муайян кардани утоқҳои зарурӣ, инчунин иншооти санитарӣ ба даст оварда шудаанд;

3.1.2. Дастрасии иттилоотӣ – маълумот дар ин қисм тавассути мусоҳибаҳо бо марказҳои тестӣ ва инчунин бевосита аз ҷониби донишҷӯёни дорои маъҷубият барои муайян кардани дастрасии маълумот оид ба қабул ба донишгоҳҳо ва сипас дар раванди таълим дастрасии маълумот барои ШДМ мебошад;

3.1.3. Муҳити иҷтимоӣ – ин зербоб то чӣ андоза фарогир ва барои ШДМ кушода будани муҳити атрофро ошкор мекунад.

Боби 3.2. Дастрасии ШДМ ба касб. Ин боб ба таҳлили имкониятҳои ШДМ барои татбиқи ҳуқуқи онҳо ба меҳнат ва рушди касбӣ бахшида шудааст. Дар он натиҷаҳои мушоҳидаҳо, мусоҳибаҳо ва таҳлили муҳити касбӣ, аз ҷумла ҳам сохторҳои давлатӣ ва ҳам ташкилотҳои хусусӣ ва ғайриҳукумати дарҷ гардидаанд. Боб якчанд зербобҳои ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад:

3.2.1. Муҳити ҷисмонии фаъолияти касбӣ – натиҷаҳои мушоҳидаҳо ва мусоҳибаҳоро дар бораи мавҷудияти биноҳо, нақлиёт ва мутобиқсозии ҷойҳои корӣ барои ШДМ дар бар мегирад;

3.2.2. Дастрасии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ - ин бахш сатҳи огоҳӣ дар бораи имкониятҳои шуғл, дастрасӣ ба машваратҳои марказҳои шуғл, ҷойҳои холии корӣ, платформаҳои онлайн ва истифодаи каналҳои алоқаи мутобиқшуда барои ШДМ-ро дар бар мегирад;

3.2.3. Муҳити иҷтимоӣ ва касбӣ - дар ин бахш муносибати корфармоён, ҳамкорон ва ҷомеаи касбӣ ба маъҷубон, аз ҷумла шаклҳои мавҷудаи таъъиз ва намунаҳои мусбати ҳамгироии касбӣ баррасӣ карда мешавад. Ин зербоб инчунин омилҳои алоҳидаи дастгириро, ки ба фарогирии меҳнати ШДМ мусоидат мекунанд, дар бар мегирад.

Боби 3.3. Дастрасӣ ба адолати судӣ. Ин боб ба арзёбии шароите бахшида шудааст, ки дар он шахсони дорои маъҷубият ҳуқуқи муроҷиат ба кӯмаки ҳуқуқӣ, иштирок дар мурофияҳои судӣ ва ҳимояи манфиатҳои худро амалӣ мекунанд. Он ба маълумоти мушоҳидаҳо, мусоҳибаҳо бо ҳуқуқшиносон ва ҳуди аризадихандагони ШДМ асос ёфтааст. Боб се самти таҳлилиро дар бар мегирад:

3.3.1. Дастрасии ҷисмонии муассисаҳои адлия ва ёрии ҳуқуқӣ - натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода аз усулҳои ба монанди мушоҳида ва андозагирии дастрасии ҷисмонии биноҳо, имконияти ҳаракат дар роҳравҳо, муайян кардани утоқҳои зарурӣ, инчунин иншооти санитарӣ ба даст оварда шудаанд;

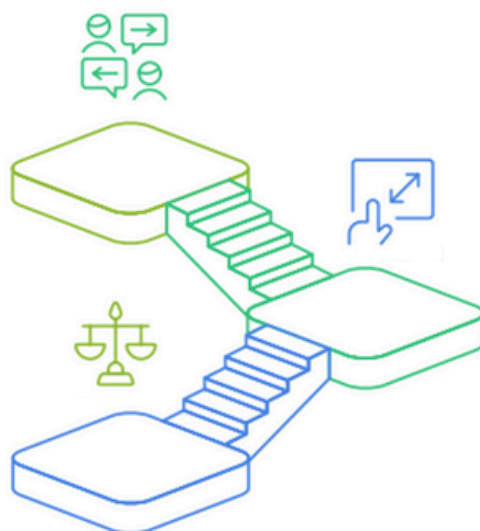
3.3.2. Монеаҳои иҷтимоӣ ва омилҳои дастгирӣ - ин мавзӯро дар бар мегирад, ки ШДМ дар системаи адлия чӣ гуна қабул ва хидматрасонӣ карда мешаванд, инчунин дар ин бахш ҳолатҳои таъйин, муносибати расмӣ ва инчунин таҷрибаҳои мусбати муоширати фарогир аз ҷониби мутахассисон таҳлил карда мешаванд;

3.3.3. Дастрасии иттилоотӣ ва огоҳии ҳуқуқӣ - дар ин бахш сатҳи дониши шахсони дорои маъюбият дар бораи ҳуқуқҳо ва механизмҳои ҳимояи онҳо, мавҷудияти иттилооти ҳуқуқӣ, сайтҳо ва ҳуҷжатҳо дар форматҳои мутобиқшуда, инчунин иштироки ТҶ-ҳо дар корҳои маърифатӣ баррасӣ мешаванд.

Расми 2. Самтҳои асосии арзёбӣ.

1
Дастрасӣ ба таҳсил
Оё имкониятҳои баробар дар гирифтани маълумоти олии таъмин карда мешаванд?

3
Дастрасӣ ба адолат
Оё принсипи дастрасии баробар ба ёрии ҳуқуқӣ ва низомҳои судӣ барои ҳама, аз ҷумла шахсони дорои маъюбият, таъмин шудааст?

2
Дастрасӣ ба касб
Оё барои шахсони дорои маъюбият имкони пайдо кардани кор аз рӯи ихтисоси худ вуҷуд дорад?

Боби 3.1. Дастрасӣ ба таҳсил

"Вақте ман дар мактаби махсус будам, ҳамаи мо баробар будем. Дар ин ҷо ман бояд исбот кунам, ки ман ҳақ дорам бо дигарон дар паси як миз нишинам".
Аз мӯсоҳиба бо донишҷӯи нобино

Тибқи моддаи 24 Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои маъҷубон, давлатҳо ӯҳдадор мешаванд, ки **таҳсилоти фарогирро дар ҳама сатҳҳо** бидуни табъиз ва фароҳам овардани шароит барои омӯзиши самаранок, аз ҷумла маводҳои дастрас, усулҳои таълим ва дастгирии инфиродӣ, таъмин кунанд. Кумита оид ба ҳуқуқи маъҷубон (КҲМ) эътироф мекунад, ки таҳсилоти фарогир роҳи беҳтарини кафолати ҳамаҷониба ва бе табъиз аст. КҲМ аввалин шартномаи ҳатмии ҳуқуқӣ мебошад, ки концепсияи таҳсилоти фарогир дар он мустақиман зикр мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон "(моддаҳои 17 ва 23) низ ба маъҷубон **ҳуқуқ ба таҳсилоти ройгон ва таълими касбӣ** дар ҳамаи муассисаҳои таълимии давлатӣ, инчунин фароҳам овардани шароити махсус ва барномаҳои таълимиро кафолат медиҳад.

3.1.1. Дастрасии ҷисмонӣ

Арзёбии дастрасии ҷисмонӣ дар факултетҳои ҳуқуқшиносии чор донишгоҳе, ки дар шаҳрҳои Душанбе ва Хуҷанд (вилояти Суғд) ҷойгиранд, гузаронида шуд:

- **Душанбе**
 - Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ);
 - Донишгоҳи славянии Русия ва Тоҷикистон (ДСРТ).
- **Хуҷанд**
 - Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров (ДДХ);
 - Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДҲБСТ).

Таҳқиқот мушоҳидаи мустақимро аз рӯи параметрҳои зерин дар бар мегирифт: ҳолати роҳ ба сӯи бино, мавҷудияти пандусҳо ва зинапоҳо, лавҳаҳо ва ҷадвали дарсҳо, долонҳо ва утоқҳои санитарӣ.

Расми 3. Параметрҳои арзёбии дастрасии ҷисмонӣ.

Ҳар яке аз параметрҳои арзёбишаванда як қатор нишондиҳандаҳоро дар бар мегирифт, ки аз рӯи принципи "ба инклюзивият ҷавобгӯ аст" (1 хол) ё "ба принципҳои инклюзивият ҷавобгӯ нест" (0 хол) арзёбӣ мешуданд:

- **Роҳ ба сӯи бино** – ин параметр шаш нишондиҳандаро дар бар мегирад: мавҷудияти майдони таваққуфгоҳ ва аломатҳои махсус, набудани бордюрҳо, роҳи ҳамвор, мустаҳкам ва васеъ. Холи ҳадди аксар барои ин нишондиҳанда = 6;
- **Зинапояхо ва пандусҳо** – ин нишондиҳанда ду нишондиҳандаро дар бар мегирад: набудани зинапояхо ва мавҷудияти пандусҳо. Холи ҳадди аксар = 2;
- **Овезаҳо ва ҷадвалҳо** – аз рӯи ин параметр ду нишондиҳанда арзёбӣ карда шуд: овезаҳо (мавҷудият, заминаи зард ва бечило, ҳарфҳои сиёҳ, дар сатҳи чашмон) ва ҷадвалҳо (мавҷудият, дар ҷои хуб равшан ва дастрас дар сатҳи чашмон, заминаи зард ва бечило, ҳарфҳои сиёҳ, дар сатҳи чашмон). Холи ҳадди аксар = 2;
- **Роҳравҳо** – аз рӯи ин параметр ду нишондиҳанда арзёбӣ карда шуд: роҳрави равшан, фарши шахшӯл ва лағжишнашаванда. Холи ҳадди аксар = 2;
- **Ҳоҷатхона** – аз рӯи ин параметр панҷ нишондиҳанда арзёбӣ карда шуд: паҳнои даромадгоҳ (ҳадди аққал 90 см), набудани остона дар даромадгоҳ, баландии дастаки дар аз фарш, ки ба стандарт мувофиқат мекунад (на бештар аз 90 см) ва дастрасии аробачаи маъҷубӣ. Холи ҳадди аксар = 5.

Роҳ ба сӯи бино. Натиҷаҳои мушоҳидаҳо нишон доданд, ки инфрасохтори роҳҳои атрофи донишгоҳҳо барои ШДМ бехатар нест. Дар ҳамаи қитъаҳои тафтишшуда аломатҳои махсус ва ҷойҳои таваққуфгоҳ барои ШДМ мавҷуд набуданд. Дар аксари ҳолатҳо, бордюрҳо барои аробачаҳо ва одамони нобино монеаҳо эҷод мекарданд.

Корҳои сохтмонӣ дар наздикии корпусҳои ДМТ (Буни Ҳисорак) низ монеаҳои муваққатӣ, аммо муҳимро ба вучуд овардаанд.

Зинаҳо ва пандусҳо. Қариб дар ҳамаи донишгоҳҳо даромадгоҳи бино зинапояхи бе пандус аст. Ҳамин тариқ, дастрасӣ ба бино барои шахсоне, ки аз аробача истифода мебаранд, комилан вучуд надорад. Дар ҳисобот қайд карда шудааст, ки танҳо чанд ҳолат унсурҳои "воситаҳои мувофиқ" ҷой доштанд, аммо онҳо ба стандартҳои нишебӣ ва паҳнои гузаргоҳҳо ҷавобгӯ нестанд.

Лавҳаҳо бо навиштаҷоти утоқҳо ва ҷадвали дарсҳо. Стандарти фарогир тарҳрезии муқоисавиро (пасманзар ё худ фонҳои бечилои зард, ҳуруфи сиёҳ, навиштаҷот бо ҳуруфи Брайл) талаб мекунад. Дар донишгоҳҳои тафтишшуда он қисман риоя карда мешуд:

- Дар ДМТ, ДДХ ва ДДХБСТ лавҳаҳо бо ҳуруфи сиёҳ истифода мешуданд, аммо дар ягон донишгоҳ ҳуруфи Брайл истифода намешуд.

“Чанд бор афтадам, биниам шикаст. Ман ин роҳро дар тӯли 4 сол хеле хуб омӯхтам - чанд маротиба афтадам, рӯям шикаст. Аммо ман ба таҳсил мерафтам. Мехестам ва боз мерафтам.

Ва акнун, вақте ман ба донишгоҳ меравам, дар ин ҷойҳое, ки барои ман хеле хатарноканд, хеле эҳтиёт мекунам”.

Мусоҳиба бо донишҷӯи дорои маъҷубият

- Ҷадвали дарсҳо дар ҷойҳои дастрас дар ДМТ ҷойгир карда шудааст, дар ДСРТ, ДДХ ва ДДХБСТ қисман ба стандарт мувофиқат мекунад.
- Пасманзар ва ҳуруф ба талаботи инклюзивӣ дар ягон донишгоҳ ҷавобгӯ нестанд.

Долонҳо. Дар аксари донишгоҳҳо фарш лағжанда буд, ки хатари афтиданро барои шахсоне, ки нуқсонҳои дастгоҳи таъҷиҳӣ ва биной доранд, зиёд мекунад. Равшаниии биноҳо қаноатбахш арзёбӣ карда шуд.

Ҳоҷатхонаҳо. Дар ҳамаи донишгоҳҳои тафтишшуда биноҳои санитарӣ барои шахсони дорои маъҷубият дастрас нестанд.

Дар ҳеҷ як ҳолат паҳнои дари даромад ба 0,9 м намерасид; дарҳое мавҷуд буданд, ки дастрасиро маҳдуд мекарданд; имконияти гардиши аробачаи маъҷубӣ вуҷуд надошт.

Ҷадвали 3. Холҳои ҳадди аксар ва бадастомадаи донишгоҳҳои мақсаднок барои дастрасии ҷисмонӣ.

	Шумораи нишондиҳандаҳо	Холи ҳадди аксар	Холи бадастомада			
			ДМТ	ДСРТ	ДДХ	ДДХБСТ
Роҳ ба сӯи бино	6	6	2	4	3	3
Пандусҳо ва зинапоҳҳо	2	2	0	0	0	0
Лавҳаҳо бо навиштаҷоти утокҳо ва ҷадвали дарсҳо	10	2	0.75	0.3	0.3	0.3
Долон ва фарш	2	2	1	1	0	0
Ҳоҷатхона	5	5	1	1	1	1
ҲАМАГӢ	25	17	4.8	6.3	4.3	4.3

Дарки дастрасии ҷисмонӣ аз ҷониби донишҷӯён. Мӯсоҳибаҳо бо донишҷӯёни дорои маъҷубияти факултетҳои ҳуқуқшиносӣ натиҷаҳои мушоҳидаҳои дар ҷадвали боло овардашударо тасдиқ мекунанд. Мӯсоҳибон мушкилоти ҳаракат ба биноҳо ва дохили биноҳо, набудани лифтҳо ва пандусҳоро қайд карданд.

Баъзе донишҷӯёни дорои нуқсони биной ба шароит мутобиқ шуда, ба кӯмаки ҳамсинфон таъҷиҳ мекарданд, аммо эътироф карданд, ки мустақилона ҳаракат кардан дар корпусҳо бе кӯмаки дигарон ғайриимкон аст.

Натиҷаҳои таҳлил дар ин зербоб ба мо имкон медиҳанд, ки хулоса барорем, ки биноҳои донишгоҳҳо дар маҷмӯъ то ҳол тарҳрезии универсалӣ надоранд ва бо вуҷуди ин, метавонанд барои шахсони дорои нуқсони биной ё шунавой ё истифодабарандагони асоҳо дастрас бошанд. Ҳеҷ биное барои истифодабарандагони аробачаҳо мувофиқ нест.

3.1.2. Дастрасии иттилоотӣ

Дар ин зербоб чузъи ба монанди дастрасӣ ба иттилоот, ки бо ду параметри асосӣ пешниҳод карда мешавад, баррасӣ карда мешавад:

Дастрасӣ ба маълумот дар бораи қабул ва имтиҳонҳо

Дастрасии маводи таълимӣ ва раванди таълим

Натиҷаҳои арзёбӣ нишон медиҳанд, ки маълумот дар бораи қоидаҳои қабул ва имтиёзҳо дар маҷмӯъ дастрас аст, аммо маводи таълимӣ ва форматҳои коммуникатсияи дохилӣ барои донишҷӯёни дорои нуқсонҳои бинӣ ва шунавоӣ асосан дастнорас боқӣ мемонанд.

Дохилшавӣ ва имтиҳонҳо. Довталабони дорои маъҷубият маълумот оиди дохилшавиро тавассути шиносҳо, ВАО, Маркази миллии тестӣ ва омӯзгорони мактабҳои интернатӣ барои шахсони дорои нуқсонҳои бинӣ ва шунавоӣ мегирифтанд. Маълумот дар бораи квотаҳо ва имтиёзҳо ба таври васеъ паҳн мебошад ва ба бисёр донишҷӯён кӯмак кардааст, ки ба шӯъбаҳои буҷетии факултетҳои ҳуқуқшиносӣ дохил шаванд.

Аммо дар вақти имтиҳонҳои дохилшавӣ **монеаҳои назаррас** боқӣ монданд: санҷишҳо мутобиқ карда нашудаанд - нусхаҳо бо ҳуруфи Брайл ё формати аудиоӣ мавҷуд набуданд ва матнҳои чопӣ ҳуруфи хурд доштанд. Дар аксари мавридҳо, кормандони Маркази тестӣ ба довталабон бо хондани саволҳо ва навиштани ҷавобҳо кӯмак мерасонданд, ки ин қисман дастрас набудани форматҳоро ҷуброн мекард.

Маводҳои таълимӣ ва шаклҳои таълим. Донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ қайд карданд, ки **маводҳои таълимӣ ва адабиёти фанҳои ҳуқуқӣ амалан дар форматҳои дастрас - на бо алифбои Брайл, на бо нусхаҳои аудиоӣ ва на нусхаҳои электронии мутобиқшуда - пешниҳод намешаванд.** Чунин захираҳоро ҳатто дар Китобхонаи миллии пайдо кардан душвор аст.

Баъзе аз пурсидашудагон изҳор доштанд, ки онҳо китобҳои чопиро афзалтар медонанд, зеро онҳо ба форматҳои аудиоӣ ё электронӣ одат накардаанд, ки ин аз набудани малақаҳои дастрасии рақамӣ дар байни ШДМ шаҳодат медиҳад.

“Ман дар мактаб як омӯзгор доштам, ки ба ман мегуфт, ки мо набояд аз дигарон вобаста бошем. Ё мисли ман дорои нуқсонҳои бинӣ аст. Аз синфи мо 5 нафар ба донишгоҳ дохил шуданд”.

Мусоҳиба бо донишҷӯи
дорои маъҷубият

“Дар мактаби махсус мо ҳама баробар будем, ҳама дорои нуқсонҳои бинӣ будем ва дӯст будем. Дар ин ҷо ман медонам, ки чунин муносибат дигар нахоҳад буд. Ҷам омӯзгорон ва ҷам ҳамкурсҳо хубанд. Аммо ман барои онҳо фарқ мекунам”.

Мусоҳиба бо донишҷӯи
дорои маъҷубият

Ҳамчунин қайд кардан бамаврид аст, ки усулҳои таълим барои донишҷӯёни дорои маъюбият айни замон рушд накардаанд:

- Омӯзгорон аксар вақт аз слайдҳо истифода мебаранд, ки фаҳмидани онҳо барои донишҷӯёни дорои нуқсонҳои бинӣ душвор аст;
- Баъзе омӯзгорон сабти лексияҳо ба студентҳо бо истинод ба ҳуқуқи муаллиф манъ кардаанд;
- Танҳо якчанд омӯзгор ташаббус нишон медоданд ва маводҳои дастраси озодро тавсия медоданд, масалан вебсайти Маркази миллии қонунгузорӣ.

3.1.3. Муносибат, дарк ва дастгирӣ аз ҷониби донишҷӯёни донишгоҳҳо

Омили муҳиме, ки ба дастрасии таҳсилоти донишгоҳӣ, аз ҷумла дар ихтисосҳои ҳуқуқшиносӣ, таъсир мерасонад, муҳити байни донишҷӯён мебошад. Саволҳои калидии дар ин зербоб баррасишуда барои муайян кардани муносибати дигарон нисбат ба шахсони дорои маъюбият равона карда шудаанд. Қадом муносибатҳо бартарӣ доранд ва оё онҳо инклюзивӣ ҳастанд? Дар муҳити иҷтимоӣ чӣ ё кӣ монеа ё ангебанда барои шахсони дорои маъюбият мебошанд? Ҷавобҳо ба ин саволҳо имкон медиҳанд, ки тавсияҳои минбаъда барои мусоидат ба ташаккули муҳити мусоид ва фарогир таҳия карда шаванд.

Муносибат: динамикаи мусбат. Донишҷӯёни дорои маъюбият, ки дар донишгоҳ таҳсил мекунанд, одатан ба таҳассусҳои ба монанди таърих ва ҳуқуқ дохил мешаванд.

Пеш аз дохилшавӣ, оилаҳо ва/ё омӯзгорони мактаб нақши муҳим мебозанд ва ҳамчун намуна амал мекунанд. Волидон низ дар марҳилаи аввал нақши муҳим мебозанд, ки дар мавриди маъюбии фарзанди худ метавонанд ё кушодарӯй бошанд ё эҳсоси "шарм" кунанд. Тавре ки яке аз донишҷӯёни дорои маъюбият дар бораи волидонаш қайд кард, *"ба ман эътиқод бахшиданд, ки ман метавонам ба ҳар чизе, ки орзу мекунам, ноил шавам, зеро на бадани ман, балки андеша ва орзуҳои ман аст, ки маро ба пеш мебарад"*.

Муҳити иҷтимоӣ, ки донишҷӯёни дорои маъюбият дар он таҳсил мекунанд, тамоюлҳои муҳолиф дорад: аз як тараф, муносибатҳо бо ҳамкурсон умуман дӯстона ва дастгирикунанда мебошанд.

Аз тарафи дигар, унсурҳои патернализм, стигма ва таъбири маъмурӣ боқӣ мемонанд. Аксари омӯзгорон таҷриба ва омӯзиши махсус дар кор бо шахсони дорои маъюбиятро надоранд, ки аксар вақт ба шаклҳои беихтиёри таассуб ё рафтори сарпарастона оварда мерасонад.

Дастгирии дохилигурӯҳӣ дар таҳсили муваффақ нақши калидӣ мебозад. Ҳамкурсон ба донишҷӯёни дорои маъюбият дар роҳ рафтан дар бино, ёфтани синфхонаҳо, дастрасӣ ба мавод ва супоридани имтиҳонҳо кӯмак мерасонанд.

"Чӣ гуна ту дар оянда дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ кор пайдо мекунӣ? Ҳатто барои одамони солим ин душвор аст. Ва ин барои ту боз ҳам душвортар хоҳад буд. Омӯзгор ба ман чунин гуфт".

Мӯсоҳиба бо
донишҷӯи дорои маъюбият

Омӯзгорон одатан бо меҳрубонӣ муносибат мекунанд, баъзан ҳатто аз ҳад зиёд нармдил ҳастанд - онҳо донишҷӯёнро барои дер мондан сарзаниш намекунанд ва дарк мекунанд. Аммо, пурсидашудагон ин муносибатро ҳамчун сарпарастӣ, на ҳамчун муоширати баробар мешуморанд.

Муносибат: скепсис ва табъиз. Сарфи назар аз набудани бадрафторӣ, шубҳа боқӣ мемонад ва стереотипҳоро дар бораи эҳтимолияти шуғли ояндаи ШДМ афзоиш медиҳад. Баъзе омӯзгорон ва ҳамсинфон ошкоро дар бораи он ки оё хатмкунандагони дорои маъюбият метавонанд дар касби ҳуқуқшинос кор кунанд, ба таври ошкоро ибрози шубҳа мекунанд.

Дар баъзе мавридҳо, донишҷӯён бо асабишавии омӯзгорон дучор шудаанд, масалан, ҳангоми истифодаи дастгоҳҳои ҳуруфи Брайл (ки садо дорад) дар лексияҳо ё ҳангоми кӯшиши мустақилона сабт кардан, зеро ин кор низ садо дорад. Ҳолатҳои ягонаи табъиз аз ҷониби маъмурияти донишгоҳ низ сабт шудаанд, аз ҷумла муносибати дағалона ҳангоми дархост кардани таҳфифҳо барои хобгоҳ.

Дастгирӣ. **Дастгирии муҳимтарин** аз ҷониби оила, дӯстон ва аъзои алоҳидаи омӯзгорон, ки ғамхорӣ шахсии ҳудро нишон медиҳанд, карда мешавад. Ғайр аз ин, **ҷомаи донишҷӯёни дорои маъюбият**, махсусан дар байни хатмкунандагони мактабҳои махсус, масалан мактаб-интернати нобиноён дар Ҳисор, Ноҳияҳои Тобеъи Ҷумҳури тадриҷан дастгирии мутақобила ва ҳамбастагии ҳудро инкишоф медиҳад.

Боби 3.2. Дастрасӣ ба касб барои шахсони дорои маъюбият

"Баъд аз донишгоҳ ба ман гуфтанд: "Шумо мутахассиси олии ҳастед, аммо мо офис дар ошёнаи дуюм дорем ва он лифт надорад. Бубахшед".

Аз мусоҳиба бо хатмкунандаи факултети ҳуқуқшиносӣ

Ҳуқуқ ба кор ва фаъолияти касбӣ барои шахсони дорои маъюбият дар моддаи 27-и КҲМ, ки зарурати имкониятҳои **баробари шуғл, шароити одилонаи корӣ ва ҷойҳои кори дастрасро** таъкид мекунад, муқаррар шудааст.

Дар сатҳи миллӣ, ин дар моддаи 26-и Қонун "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шахсони маъюб" инъикос ёфтааст, ки корфармоёнро вазифадор мекунад, ки **ҷойҳои кори махсус** таъсис диҳанд, ба квотаҳои кироя риоя кунанд ва мутобиқсозии шароити кориро мувофиқи барномаҳои инфиродии офиятбахшӣ таъмин кунанд.

Бо вучуди ин, таҳқиқот нишон медиҳад, ки монеаҳои меъморӣ, дастрасии маҳдуд ба иттилоот ва стереотипҳои корфармоён монеаҳои асосӣ боқӣ мемонанд. Барои бисёре аз шахсони дорои маъюбият, гузариш аз таҳсил ба кор ба як мушкиле табдил меёбад, ки на танҳо дониши касбӣ, балки истодагариро барои рафъи нобоварӣ низ талаб мекунад.

3.2.1. Муҳити ҷисмонии фаъолияти касбӣ

Набуди дастрасии меъморӣ монеаи асосии шуғл боқӣ мемонад. Аксари биноҳое, ки дар онҳо мақомоти давлатӣ, марказҳои ҳуқуқӣ ва коллегияҳои адвокатӣ ҷойгиранд, **барои шахсони дорои нуқсонҳои дастгоҳи такягоҳӣ дастрас нестанд.** Набудани пандусҳо, лифтҳо, ҳоҷатхонаҳои дастрас ва ҷойҳои кори махсус мучаҳҳазшуда ҳатто иштирок дар мусоҳибаҳоро душвор мегардонад.

Яке аз хатмкунандагоне, ки дар Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил кардааст, қайд кард, ки бинои таълимии ӯ яке аз якчанд биноҳои дастрас буд, аммо шароит дар таҷрибаомӯзии минбаъда "ба таври назаррас бадтар шуд". Ба гуфтаи пурсидашудагон, аксари судҳо ва марказҳои ҳуқуқӣ даромадгоҳи сатҳи заминӣ надоранд ва дастрасӣ ба толорҳои судӣ танҳо бо ёрии шахси ҳамроҳ имконпазир аст.

Мушкилоти алоҳида дастрас набудани марказҳои шуғл, ки дар онҳо шахсони дорои маъюбият тавонанд дар бораи ҷойҳои холии корӣ маълумот ё машварат гиранд, мебошад. Биноҳои хурд бидуни пандусҳо ва зинапояхҳои танг монеи боздидҳои мустақилона ба чунин марказҳо мешаванд.

3.2.2. Дастрасии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ

Дар ҷаҳони муосир, вебсайтҳои махсусгардонидашуда яке аз каналҳои асосии ба даст овардани иттилоот мебошанд. Барои арзёбии дастрасии иттилоот, таҳлили панҷ захираи вебсайти давлатӣ ва ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд. Вебсайтҳо аз рӯи аҳамияти онҳо барои ба даст овардани иттилооти расмӣ, ҳуқуқӣ ва дорои аҳамияти иҷтимоӣ интихоб карда шуданд. Арзёбӣ бо истифода аз нармафзои ПИБДЭ (Портали иттилоотӣ дар бораи барномаи дастрасӣ ба экран) ва TalkBack (барои смартфонҳо) гузаронида шуд. Истифодаи ин нармафзорҳо имкон дод, то муайян карда шавад, ки то кадом андоза унсурҳои калидии интерфейсро скринридерҳо хонда метавонанд ва онҳо барои корбарони дорои нуқсонҳои бинӣ ва нобино дастрас мебошанд. Таҳлил инчунин санҷиши мавҷудияти хусусиятҳои мутобиқсозии дарунсохт (васеъ кардани шрифт, танзими контраст) ва муайян кардани монеаҳои дастрасӣ ба иттилоотро дар бар мегирифт.

Дар таҳқиқот инчунин панҷ захираи интернетии давлатӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда шуданд, то дастрасии онҳо барои афроди дорои нуқсонҳои бинӣ арзёбӣ карда шавад. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки аксари вебсайтҳои таҳқиқшуда дар Тоҷикистон қисман ба принципҳои дастрасӣ мувофиқат мекунанд, аммо ба навсозии техникӣ ва татбиқи стандартҳои ягона дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ ниёз доранд.

Ҷадвали 4. Мутобиқати вебсайтҳои давлатӣ ва ҳуқуқӣ барои шахсони дорои нуқсонҳои бинӣ.

Вебсайт	Хусусият	Дастрасӣ
mmk.tj	Баъзе унсурҳои интерфейс ва нишонаҳо бо барномаи дастрасии экрани ПИБДЭ хонда намешаванд, ки барои корбарони дорои нуқсонҳои бинӣ монеаҳо эҷод мекунанд.	Қисман барои шахсони дорои нуқсонҳои бинӣ дастрас аст
adlia.tj	Мавҷудияти обунаи пулакӣ дастрасии озодро ба як қисми мавод маҳдуд мекунанд	Дар умум дастрас аст, аммо барои кор бо скринридерҳо мутобиқ карда нашудааст
egov.tj	Баъзе нишонаҳо барои барномаҳои дастрасии экран хонда намешаванд	Дорои хусусиятҳои махсус барои шахсони дорои нуқсонҳои бинӣ, аз ҷумла қобилияти калон кардани ҳуруф ва тағйир додани контраст мебошад

salac.tj	Баъзе унсурҳо бо ПИБДЭ хонда намешаванд ва баъзе маводҳо кӯҳна шудаанд ва навсозиро талаб мекунанд	Воситаҳои мутобиқсозӣ барои корбарони дорои нуқсони биной дорад
president.tj	Вебсайт бо тарҳи босифат ва мундариҷаи мунтазам навшаванда фарқ мекунанд	Функсияҳои дарунсохти дастрасӣ барои корбарони дорои нуқсонҳои биной намерасанд

Дастрасӣ ба маълумот дар бораи ҷойҳои корӣ ва имкониятҳои шуғл маҳдуд боқӣ мемонад. Шахсони дорои маъюбият аз марказҳои шуғл огоҳиҳои суроғавиро кам мегиранд ва на ҳама вебсайтҳои мақомоти давлатӣ ва корфармоён айнаи замон версияҳои мутобиқшуда барои корбарони дорои нуқсони биной доранд.

Набудани воситаҳои техникӣ ва набудани форматҳои аудиоӣ барои эълонҳо мутаносибан холигии иттилоотиро ба вуҷуд меоранд. Роҳи ҳалли имконпазир дар ин ҳолат метавонад татбиқи феҳристи ягонаи онлайнӣ ҷойҳои кори мутобиқшуда ва таъмини дастрасии он дар форматҳо барои корбарони дорои нуқсони биной бошад.

3.2.3. Монеаҳои иҷтимоӣ ва стигмаи касбӣ

Дар баробари монеаҳои ҷисмонӣ, хатмкунандагон дар ҷомеаи касбӣ ва ҷомеа дар маҷмӯъ бо **қолабҳои амиқ** рӯбарӯ мешаванд. Дар бораи ШДМ тасаввуроти патерналистӣ мушоҳида мешавад. Ба ибораи дигар, бисёре аз корфармоён шахсони дорои маъюбиятро на ҳамчун мутахассисони баробарҳуқуқ, балки ҳамчун “гурӯҳи осебпазир” қабул мекунанд.

Дар мусоҳибаҳо мисолҳое оварда шуданд, ки аз номзадҳои дорои маъюбият саволҳои таъзия мустақиман дода шудааст, ки оё онҳо метавонанд “аз ӯҳдаи кор бароянд? ё оё ҳузури онҳо ба мизоҷон нороҳатӣ намеорад?”.

Дар соҳаи ҳуқуқӣ ғаразнокӣ махсусан ба назар мерасад. Донишҷӯён ва хатмкунандагони дорои нуқсони биной гузориш доданд, ки омӯзгорон ва ҳатто ҳамкорон ба қобилияти касбии онҳо шубҳа доранд. Унсуре муҳими танзими соҳаи шуғл муқаррар кардани квотаи қонунӣ барои киро кардани шахсони дорои маъюбият (5%) мебошад, ки дар моддаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон" пешбинӣ шудааст. Аммо дар рафти таҳқиқот, хатмкунандагон ва намоёндагони созмонҳои ғайридавлатӣ қайд карданд, ки механизми квота асосан самаранок нест: корфармоён аз ӯҳдадорихои худ огоҳ карда нашудаанд, назорати риояи квотаҳо заиф аст ва ҳолатҳои воқеии киро кардани шахсони дорои маъюбият тибқи квота хеле кам ба назар мерасанд. Ин монеаҳоро барои шахсони дорои маъюбият афзоиш медиҳад ва эътимод ба механизмҳои мавҷудаи дастгирии шуғлро коҳиш медиҳад.

Аммо дар як қатор мавридҳо мисолҳои мусбати дастгирӣ аз ҷониби омӯзгорони алоҳида, корфармоёни собиқ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ низ қайд карда шуданд. Баъзе хатмкунандагон имкониятҳои кор дар ташкилотҳои ҷамъиятӣ пайдо кардаанд, ки дар онҳо муносибат ба инклюзия беҳтар аст.

Ҷадвали 5. Монеаҳои муайяншуда дар роҳи фаъолияти касбии ШДМ.

Категорияи монеа	Намунаҳо
Табъиз ва таассуби корфармоён	Радкунии қабул ба кор аз сабаби маъҷубӣ ё набудани диплом (дар ҳолате, ки шахсони дорои маъҷубият ҳануз таҳсил доранд)
Дастрас набудани ҷойҳои кори холӣ	Марказҳои шуғл ҷойҳои кори холӣ барои шахсони дорои маъҷубӣ пешниҳод намеkunанд
Мушкилот бо ҳуҷҷатҳо	Ҳуҷҷатҳои коғазӣ ва рақамӣ мутобиқ карда нашудаанд
Мушкилоти нақлиётӣ ва логистикӣ	Нақлиётӣ ҷамъиятии дастнорас, мавҷудияти бордюрҳо
Дастрас набудани захираҳои касбӣ	Вебсайтҳо ва пойгоҳҳои додаҳои ҳуқуқӣ дар аксари мавридҳо мутобиқ карда нашудаанд.

Боби 3.3. Дастрасӣ ба адолати судӣ

“Барои ман осонтар аст, ки мувоҷиат накунам, назар ба он ки аз касе хоҳиш кунам, ки ба ман дар зинапоя ба бинои суд кӯмак кунад”.

Аз мусоҳиба бо иштирокчиҳои таҳқиқот

Мувофиқи моддаи 13 Конвенсия оид ба ҳуқуқи маъҷубон, давлатҳо ӯҳдадоранд, ки **дастрасии самаранок ба адолати судиро** дар баробари дигарон, аз ҷумла ба биноҳои мувофиавӣ ва абзорҳои ҷисмонӣ, инчунин омӯзиши кормандони системаи судиро таъмин кунанд.

Моддаи 25-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии шахсони дорои маъҷубият" фароҳам овардани шароитро барои **дастрасии бе монеаи шахсони дорои маъҷубият ба инфрасохтори иҷтимоӣ**, аз ҷумла ба биноҳои суд, нақлиёт ва коммуникатсия тақозо мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки сарфи назар аз меъёрҳои расмӣ, дастнорасии ҷисмонӣ ва иттилоотии муассисаҳои судӣ воқеан бисёр ШДМ аз низоми адлия маҳрум мекунад. Набудани пандусҳо ва вебсайтҳои мутобиқшуда ва муносибати патерналистии кормандон ҳисси изолятсия ва нобаробарӣ дар назди қонун афзоиш медиҳад.

Барои омӯзиши ин самт марказҳои ёрии ҳуқуқӣ ва судҳо ҳамчун объекти таҳқиқот муайян карда шуданд.

3.3.1. Муҳити ҷисмонӣ ва дастрасӣ ба муассисаҳо

Натиҷаҳои таҳлили мусоҳиба ва муҳокимаҳои гурӯҳҳои фокусӣ нишон медиҳанд, ки дастрасии меъморӣ ва ҷисмони МЁҲ ва судҳо яке аз монеаҳои муҳимтарини дастрасӣ ба адолати судӣ боқӣ мемонад. Аксари пурсидашудагон гузориш медиҳанд, ки биноҳои судҳо, прокуратураҳо ва ҳукуматҳо бо пандусҳо, дастакҳо, аломатҳои ламсӣ ё дигар унсурҳои, ки дастрасии бе монеа таъмин мекунад, муҷаҳҳаз нестанд.

Барои бисёре аз шахсони дорои маъюбият вурӯд ё ҳаракат дар дохили бино ба монеаи бартаарафнашаванда табдил меёбад.

"Ҳар як боздид ба он ҷо мисли имтиҳон буд. Ман намедонистам, ки аз кадом тараф гузарам, утоқ дар куҷост, навбатдор дар куҷост. Ман маҷбур мешудам аз роҳгузарон пурсам, ки ин нороҳаткунанда ва хатарнок буд".

Мусоҳиба бо марди дорои нуқсони биноӣ

Баъзе пурсидашудагон таъкид карданд, ки ҳатто агар онҳо ба муассиса расанд ҳам, онҳо ҳангоми интизори қабул ё ҳаракат дар ошёнаҳо бо мушкилот рӯбарӯ мешаванд.

"Мо, нобиноён, имтиёз намерасем. Мо мехоҳем, ки садоямон шунда шавад ва ба мо дар ёфтани ин ҳуҷҷатҳо ва биноҳо кӯмак кунанд".

Мусоҳиба бо марди дорои нуқсони биноӣ

Дастрасии ҷисмонӣ инчунин аз набудани ҳамроҳикунандагон ва нақлиёти махсус шадидтар мешавад. Қариб дар ҳама минтақаҳои, ки таҳқиқот гузаронида шуд, мусоҳибон қайд карданд, ки воситаҳои махсуси муҷаҳҳаз барои ҳаракат вучуд надоранд. Зане аз ноҳияи Спитамен вилояти Суғд қайд кард, ки дар ноҳияи онҳо "нақлиёти махсус барои маъюбон нест" ва ӯ маҷбур аст, ки аз наздиконаш хоҳиш кунад, ки ӯро ҳамроҳӣ кунанд.

Ҳатто онҳое, ки фаъланд, бо маҳдудиятҳои доимӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Як зани фаъл аз шаҳри Хуҷанд вилояти Суғд, ки оид ба дастрасии биноҳо ба суд муроҷиат кардааст, гуфт, ки аризаи ӯ муддати тӯлонӣ баррасӣ шуд ва маълумоти гирифташуда дар бораи бинои нави суд ҳеҷ гоҳ пурра пешниҳод нашудааст. Ин аз набудани шаффофият ва фикру мулоҳизаҳои байни сохторҳои давлатӣ ва шаҳрвандони дорои маъюбият шаҳодат медиҳад.

Тавре ки дар Ҷадвали 6¹² нишон дода шудааст, ҳеҷ яке аз биноҳои суд ё марказҳои ёрии ҳуқуқӣ, ки мавриди санҷиш қарор гирифтаанд, ба талаботи ҳадди ақали дастрасӣ ҷавобгӯ нестанд. Ҳатто барои параметрҳои асосӣ, ба монанди пандусҳо, ҳоҷатхонаҳои дастрас ва навигатсияҳои мутобиқшуда, холҳои додашуда хеле паст мебошанд. Ин аз хусусияти системавии монеаҳои меъморӣ, ки дастрасии мустақилонаи шахсони дорои маъюбиятро маҳдуд мекунанд, шаҳодат медиҳад.

Дар умум судҳо аз рӯи як қатор параметрҳо (масалан, дастрасии долонҳо ва роҳҳо ба бино) холҳои каме баландтар гирифтанд, аммо ҳам судҳо ва МЁҲ барои шахсони дорои маъюбият амалан дастрас боқӣ мемонанд.

Ҷадвали 6. Холҳои ҳадди аксар ва бадастомада аз рӯи дастрасии ҷисмонӣ дар судҳо ва МЁҲ дар ноҳияҳои мақсаднок.

Нишондиҳандаҳои арзёбӣ	Шумораи нишон диҳандаҳо	Холи ҳадди аксар	Натиҷаи бадастомада, ба ҳисоби миёна	
			Судҳо	МЁҲ
Роҳ ба сӯи бино	6	6	3.8	4
Пандусҳо ва зинапояхо	2	2	0.4	0

¹² Барои арзёбии дастрасии ҷисмонӣ равиши методологие, ки дар боби 3.1.1 тавсиф шудааст, истифода шуд.

Лавҳаҳо бо навиштаҷоти утоқҳо ва ҷадвали дарсҳо	10	2	0.9	0
Долон ва фарш	2	2	1.5	1
Ҳоҷатхона	5	5	0.8	0
ҲАМАГӢ	25	17	7.3	5

3.3.2. Дастрасии иттилоотӣ ва огоҳии ҳуқуқӣ

Вакууми иттилоотӣ яке аз монетаҳои калидӣ мебошад, ки ба шахсони дорои маъюбият барои кӯмаки ҳуқуқӣ муроҷиат карданро душвор мекунад. Қариб ҳамаи пурсидашудагон эътироф карданд, ки онҳо наметонанд, ки дар кучо машварати ройгон гирифтани мумкин аст, чӣ гуна муроҷиат кардан мумкин аст ё кадом ҳуқуқҳо ба онҳо бо қонун кафолат дода шудаанд.

“Шояд дар ҷое кӯмак кунанд, аммо мо инро наметонем. Ва агар донем, мо фикр мекунем, ки дар он ҷо моро қабул намекунанд”.

Мӯсоҳиба бо марди дорои маъюбият

Чунин набуди огоҳӣ аксар вақт бо нобоварӣ ба ҳуди низоми адлия омехта мешавад, хусусан агар кӯшиши муроҷиат кардан бо мушкилот ҳамроҳ бошад.

“Вақте ки ман ба марказ занг задам, телефон хомӯш буд. Ман фикр кардам, ки агар ройгон бошад, ҳамин тавр мешавад”.

Мӯсоҳиба бо зани дорои маъюбият

Ҳатто пурсидашудагони фаъол ва соҳибмаълумот қайд карданд, ки маълумоти ҳуқуқӣ бо забони хеле мураккаб навишта шудааст ва ба ниёзҳои шахсони дорои маъюбият мутобиқ карда нашудааст. Мӯсоҳибон чунин мушкилотро дар таҳияи ваколатномаҳо, аризаҳо ва шикоятҳо қайд карданд: варақаҳо бо ҳуруфи хурд чоп карда мешаванд ва кормандон на ҳамеша омодаанд матнро қироат кунанд ё мундариҷаро шарҳ диҳанд.

Раҳбари ТҒД "Шоҳсанам" Мухбираҳон Ҳоҷибоева таъкид кард, ки аксари занон дар минтақаҳо наметонанд аз кучо корро оғоз кунанд:

“Онҳо метарсанд, наметонанд ба кучо раванд ва наметонанд, ки чӣ гуна дуруст шарҳ диҳанд, ки чӣ рӯй додааст. Агар ҳуқуқшиносон аз Фейсбук, Инстаграм ва Телеграм истифода мебаранд, ин натиҷаи бузурге меод”.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сатҳи огоҳии ҳуқуқӣ бевосита аз дараҷаи иштироки шахс дар ҳаёти ҷамъиятӣ вобаста аст. Занон ва мардон, ки дар фаъолият ТҒД иштирок мекунанд, бештар аз хидматрасониҳои мавҷуда огоҳанд ва метавонанд барои дастгирӣ муроҷиат кунанд. Ҳамин тавр, донишҷӯ Замира аз ноҳияи Бустон Вилояти суғд бори аввал ҳуқуқҳои худро танҳо бо иштирок дар тренинг фаҳмидааст ва бо дастгирии фаъол тавонистааст аз ҳуқуқи таҳсили ройгон истифода кунанд.

Ҳамин тариқ, дастрасии иттилоотӣ на танҳо дар набудани маводи мутобиқшуда, балки дар сатҳи пасти коммуникатсия байни сохторҳои ҳуқуқӣ ва ҷомеаи маъҷубон зоҳир мешавад.

3.3.3. Монеаҳои иҷтимоӣ ва муносибат бо аризадиҳандагони дорои маъҷубият

Ғайр аз монеаҳои меъморӣ, шахсони дорои маъҷубият бо монеаҳои ноаён, вале на камтар вазнин — нобоварӣ, стереотипҳо ва формализм аз ҷониби кормандони низоми ҳуқуқӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Мусоҳибон хабар доданд, ки дар судҳо ва сохторҳои давлатӣ кормандон аксар вақт бо онҳо ҳамчун одамони "нотавон" ё "ба парасторӣ ниёзманд" муносибат мекунанд. Баъзе ҳолатҳо рад кардани қабули аризаро бо баҳонаи "фаҳмиши нопурраи моҳияти парванда" ва инчунин тавсияҳо барои "бо хешованд омадан" дар бар мегирифтанд. Ин амалия, гарчанде ки нияти бад надорад, дар асл принсипи муносибати баробарро вайрон мекунанд.

Монеаҳои иҷтимоӣ ва равонӣ эҳсоси нотавонӣ ва изолятсияро дар байни шахсони дорои маъҷубият, бахусус дар байни занон афзоиш медиҳанд. Барои бисёриҳо омили ҳалкунанда набудани дастрасии ҷисмонӣ нест, балки тарси дарунии нодуруст фаҳмида шудан, таҳқир ё рад шудан аст.

"Ман шарм медорам ва метарсам, ки бипурсам. Ҳатто агар равам ҳам, намедонам, ки чӣ тавр гап занам ё чиро шарҳ диҳам".

Мусоҳиба бо зани дорои маъҷубият

Занони дорои маъҷубият бештар дар масъалаҳои ҳаракат ва қабули қарорҳо ба аъзои оила вобастагӣ доранд. Аксар вақт маҳз хешовандон ба муроҷиати онҳо ба мақомоти расмӣ монеъ мешаванд. Як зани дорои маъҷубии бинӣ аз шаҳри Хучанд, вилояти Суғд нақл кард: *"Шавҳари ман гуфт: "Кӯшиш накун, ҳама чиз харида шудааст (фасод), ту ба ҳар ҳол ба ҳеч чиз ноил намешавӣ".*

Ин муносибат номуаянро афзоиш медиҳад ва эҳсосро тақвият медиҳад, ки ҳифзи ҳуқуқӣ як имтиёз барои "дигарон" аст. Иштирокчиёни таҳқиқот набудани эътимод ва эҳтироми оддиро аз ҷониби кормандони муассиса қайд карданд. Бисёриҳо таъкид карданд, ки аз расмиёт ва луғати касбӣ метарсанд.

Бо вучуди ин, мисолҳои мусбат нишон медиҳанд, ки бо дастгирии созмонҳои ғайридавлатӣ ва мутахассисони боэътимод шахсони дорои маъҷубият қодиранд ҳуқуқҳои худро мустақилона ҳимоя кунанд.

Парвиз, ҷавони нобино, аз рӯи парвандаи қаллобии марбут ба бо роҳи фиреб гирифта шудани маблағҳои шахсии ӯ мустақилона муроҷиат кард. Ба шарофати истодагари худ ва дастгирии дӯсти адвокаташ Парвиз тавонист маблағҳои аз даст додаашро баргардонад. Ӯ таъкид кард: *"Ҳар як боздид аз он ҷо мисли имтиҳон буд. Ман намедонистам, ки ба кадом тараф равам, утоқ дар кучост ё навбатдор дар кучост. Ман маҷбур мешудам аз роҳгузарон кӯмак пурсам, ки ин ҳам нороҳаткунанда буд ва ҳам беҳавф набуд".*

Фаъол Муноҷот Ғафурова аҳамияти на танҳо ҳузури адвокатҳо, балки муоширати эҳтиромонаро қайд кард: *"Агар ҳуқуқҳои ман поймол шаванд, ман хомӯш наменам. Ман инро таҳаммул намекунам".*

Таҷрибаи мусбати чунин занон барои тағйирот замина фароҳам меорад. Аммо бидуни омодагии мунтазами кормандони системаи судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, бе дастгирӣ ва омӯзиши ахлоқӣ, хатари таъбиз ва муносибатҳои расмӣ боқӣ мемонанд.

Дар маҷмӯъ, таҳлил нишон медиҳад, ки монеаҳои иҷтимоӣ на камтар аз монеаҳои ҷисмонӣ таъсир мерасонанд. Тарс, вобастагӣ, нобоварӣ ва патернализм аз ҷониби муассисаҳо доираи пӯшидаро ба вуҷуд меоранд, ки дар он шахсони маъҷуб дар мавқеи "талбандагон" боқӣ мемонанд, на иштирокчиёни комилҳуқуқӣ низоми ҳуқуқӣ. Дар ин ҳолат, намунаҳои Мухбираҳон, Муноҷот ва Парвиз нишон медиҳанд, ки тағйири муносибат имконпазир аст, ба шарте ки дастрасии иттилоот, эътимод ва муколамаи эҳтиромӣ байни шахрвандон ва намоёндагони системаи адлия таъмин шавад.

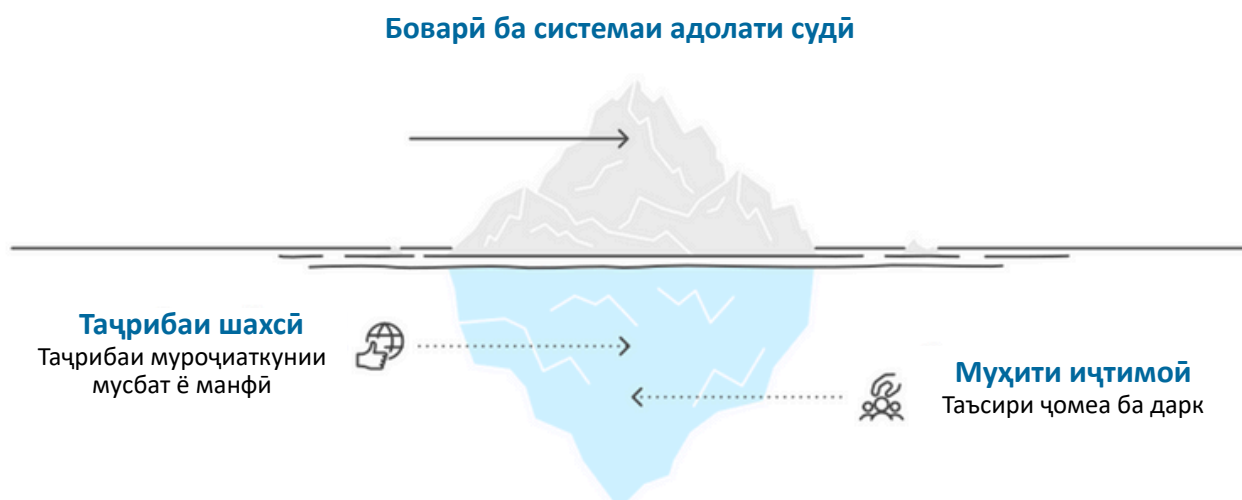
Аммо ин ташаббусҳо каманд ва аз ҳавасмандии шахсии кормандон вобастаанд, на аз сиёсати системавии муассисаҳо.

3.3.4. Ангезандаҳо ва монеаҳо барои ҷустуҷӯи ёрии ҳуқуқӣ

Дар асоси таҳлили гузаронидашуда омилҳои ошкор ва гурӯҳбандӣ карда шуданд, ки ба муроҷиат ба кӯмаки ҳуқуқӣ ташвиқ мекунанд ё баръакс монеаҳоро дар роҳи муроҷиат кардан ба бор меоранд.

Таҳқиқот нишон дод, ки қарори муроҷиат кардан ба ёрии ҳуқуқӣ кам ба таври ғайринақшагирӣ қабул мешавад. Он зеро таъсири таҷрибаи шахсӣ, муҳити иҷтимоӣ, ки ҳам муносибати умумии ташаккулёфта ва ҳам ҳолатҳои мушаххаси мусбат/манфиро дар бар мегирад, ташаккул меёбад. Дар робита ба ин, онҳо ба ташаккули эътимод ба низоми ҳуқуқӣ мусоидат мекунанд.

Расми 4. Омилҳои муайяншуда, ки ба муроҷиат барои ёрии ҳуқуқӣ ё даст кашидан аз муроҷиаткунӣ таъсир мерасонанд.

Чӣ одамонро ба муроҷиат барои ёрии ҳуқуқӣ водор мекунад? Таҷрибаи шахсии поймол карда шудани ҳуқуқ метавонад ангезаи амали фаъол ё ғайрифавол ё муроҷиат барои ёрии ҳуқуқӣ ё эътироз ба беадолатӣ бошад. Масалан, донишҷӯ Замира пас аз рад карда шудани кӯмакпулии таҳсил, тасмим гирифт, ки баррасии қарорро талаб кунад ва бо дастгирии як фаъол ҳуқуқҳои ҳудро ҳимоя карда тавонист. Қиссаи ӯ нишон медиҳад, ки донишҷӯ он ки ба кучо бояд муроҷиат кард ва эҳсоси дастгирӣ омодагии дохилоро барои амал эҷод мекунад.

Шарти муҳим мавҷудияти миёнарави боэътимод — шахсе мебошад, ки барои бартараф кардани тарс ва номуайяни кӯмак мекунад. Нақши чунин миёнаравро аксар вақт роҳбарони ташкилотҳои ҷамъиятӣ, кормандони иҷтимоӣ, ҳуқуқшиносони боваринок ё одамони ҳамдараҷа иҷро мекунанд. Яке аз иштирокчиён қайд кард: *“Агар ягон касе ба кучо рафтаи ва чӣ гуфтаи ро фаҳмонад, ман меравам. Ман худам намеравам”.*

Омили пурқуввати ҳавасмандкунанда инчунин муносибати боэътиромона аз ҷониби ҳуқуқшиносон ва намоёндагони муассисаҳо мебошад. Дар муассисаҳои, ки пурсидашудагон эҳсос мекарданд, ки ба суҳанони онҳо гӯш дода мешавад ва онҳо эътироф карда мешаванд, хоҳиши онҳо барои ҳифзи ҳуқуқҳои худ афзоиш меёфт.

“Онҳо оромона сӯҳбат карданд ва ба ман ва писарам фаҳмонданд - ман ҳис кардам, ки маро ҷиддӣ қабул мекунанд”.

Мусоҳиба бо марди дорои маъюбият

Ҳамин тариқ, шахсони дорои маъюбиятро омезиши таҷрибаи шахсии беадолатӣ, мавҷудияти роҳи возеҳи дастрасӣ, дастгирии дигарон ва эҳсоси шаъну шараф ҳангоми ҳамкорӣ бо система ба амал кардан ҳавасманд мекунад. Тақвияти ин омилҳо дар сатҳи системавӣ ба давлат имкон медиҳад, ки дастрасӣ ба ёрии ҳуқуқӣ барои ҳамаи шаҳрвандонро васеъ кунад. Ғайр аз ин, чунин чораҳо аз ҷиҳати молиявӣ асосноканд, зеро сармоягузорӣ дар соҳаи дастрасӣ шумораи баҳсҳои ҳалношударо кам мекунад, бори низоми судиро сабук мекунад ва самаранокии хизматрасони давлатиро беҳтар мекунад.

Қайд кардан зарур аст, ки ин барои шахсони дорои маъюбият махсусан муҳим аст, зеро онҳо бо монеаҳои иловагии сохторӣ ва коммуникатсионӣ рӯбарӯ мешаванд ва дар сурати набудани роҳнамоӣ ё дастгири, онҳо аксар вақт аз низом пурра хориҷ мекунанд.

Чӣ одамонро аз муроҷиат кардан барои ёрии ҳуқуқӣ бозмедорад? Таҳқиқот инчунин як қатор омилҳоро муайян кард, ки одамонро аз муроҷиат кардан барои ёрии ҳуқуқӣ бозмедоранд. Муҳимтарини онҳо тарс, нобоварӣ ва набудани иттилоот боқӣ мемонад.

Бисёре аз пурсидашудагон дар бораи мавҷудияти марказҳои ёрии ҳуқуқии ройгон наметавонистанд ё бори аввал дар мусоҳиба дар бораи онҳо мешунданд.

“Ба ҳар ҳол ҳеч коре ҳал намешавад, агар ба ҷое равам ҳам”.

Мусоҳиба бо зани дорои маъюбият

Барои занон вобастагӣ аз оила ва ҳаракати маҳдуд монеаи иловагӣ мегардад. Қарор дар бораи боздид аз муассисаҳои расмӣ аксар вақт аз ҷониби хешовандон, асосан мардон, қабул карда мешавад.

Мардон бештар бо монеаҳои амалӣ, аз ҷумла набудани нақлиёт, пандусҳо, ҳамроҳикунандагон ва хидматрасониҳои расмӣ ва бесамар рӯ ба рӯ мешаванд. Як иштирокчи аз Исфара вилояти Суғд нақл кард, ки пас аз якчанд зангҳои номуваффақ ба маркази ҳуқуқӣ, ӯ аз муроҷиат кардан даст кашадааст: *"Телефони онҳо хомӯш буд ва баъд ман қарор додам, ки муроҷиат кардан ҳеҷ маъно надорад"*.

Аксар вақт даст кашидан аз муроҷиаткунӣ барои ёрии ҳуқуқӣ на танҳо бо набудани шароит, балки бо тарси дарунӣ аз муоширати расмӣ руҳ медиҳад. Одамон аз гуфтани сухани нодуруст, нодуруст фаҳмидани забони ҳуқуқӣ ё нотавон ба назар расидан метарсанд. Як зани ҷавон аз шаҳри Хучанд вилояти Суғд иқрор шуд: *"Ман шарм медорам ва аз пурсидан метарсам. Ҳатто агар равам ҳам, намедонам, ки чӣ тавр гап занам"*. Тарс аз муоширати расмӣ танҳо хоси шахсони дорои маъюбият нест. Аммо барои шахсони дорои маъюбият ин тарс бо монеаҳои сохторӣ, ба монанди шаклҳои дастнорас ва набудани дастурҳо ва дастгири, ки хатари хориҷ шудани онҳо аз равандҳои ҳуқуқиро ба таври назаррас афзоиш медиҳад, мураккабтар мешавад.

Чунин таҷрибаҳо бо изолятсия, набудани намунаҳои мусбат ва таҷрибаи рӯбарӯ шудан бо беэътиной тақвият меёбанд. Ҳамаи ин як доираи пӯшидаро ташкил медиҳад: шахс барои кӯмак муроҷиат намекунад, зеро таҷрибаи муваффақ надорад ва бидуни муроҷиат ин таҷриба пайдо шуда наметавонад.

Мушоҳидаи ниҳой. Ҳамин тариқ, интиҳоби муроҷиат кардан ё даст кашидан аз муроҷиаткунӣ барои ёрии ҳуқуқӣ на танҳо аз дастрасии биноҳо ё дастрасии иттилоот, балки аз сатҳи эътимод, худбаҳодиҳӣ ва мавҷудияти "такаягоҳ" - шахс, ташкилот ё намунае, ки имконпазир будани ҳифзи ҳуқуқро тасдиқ мекунад, вобастагӣ дорад.

Онҳое, ки ҳадди ақал як бор таҷрибаи бомуваффақияти ҳамкорӣ бо системаи адлияро аз сар гузаронидаанд, бештар омодаанд такроран амал кунанд. Барои дигарон, монеаи асосӣ нобаробарӣ дар дастрасӣ ба иттилоот, тарси нофаҳмӣ ва набудани муносибати боэътиромона аз ҷониби институтҳои ҳуқуқӣ боқӣ мемонад.

4. Хулосаҳо ва тавсияҳо

4.1. Хулосаҳо

Таҳқиқоти гузаронидашуда тасдиқ кард, ки дар Тоҷикистон тафовути системавӣ байни кафолатҳои ҳуқуқҳои баробари шахсони дорои маъҷубият ва татбиқи онҳо дар амал боқӣ мемонад. Сарфи назар аз мавҷудияти заминаи меъёрӣ, аз ҷумла Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои маъҷубон, Қонун "Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон", Қонун "Дар бораи баробарӣ ва барҳам додани ҳама шаклҳои таъбиз", инчунин барномаи "Муҳити дастрас барои солҳои 2021-2025", механизмҳои иҷроии онҳо пароканда боқӣ мемонанд ва дастрасии баробар ба таҳсилот, касб ва адолати судиро таъмин намеkunанд.

Дастрасӣ ба таҳсил

Соҳаи таҳсилоти ҳуқуқӣ қисман барои шахсони дорои маъҷубият кушода аст, аммо дастрасии воқеӣ ба дастнорасии меъморӣ ва таълимӣ-методӣ маҳдуд мешавад. Аксари донишгоҳҳо барои таҳсили донишҷӯёни дорои нуқсони дастгоҳи таълимӣ, биноӣ ё шунавоӣ мутобиқ карда нашудаанд. Маводҳои таълимӣ ва форматҳои коммуникатсионӣ мутобиқ карда нашудаанд, омӯзгорон усулҳои таълими фарогир надоранд. Ин боиси он мегардад, ки таҳсилоти фарогир дар зинаи таҳсилоти олии касбӣ бештар ҳамчун истисно дар асоси ташаббуси шахсии омӯзгорон ва ҳуди донишҷӯён вучуд дорад, на ҳамчун таҷрибаи системавӣ. Татбиқи сусти таҳсилоти фарогир дар муҳити умумии таҳсилот дар саросари кишвар ба дастрасии шахсони дорои маъҷубият, баҳусус шахсони дорои нуқсони шунавоӣ, ба таҳсилоти олии ҳуқуқӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Дастрасӣ ба касб

Гузариш аз таҳсил ба фаъолияти меҳнатӣ марҳилаи душвортарин боқӣ мемонад. Корфармоён кам шахсони дорои маъҷубиятро ҳамчун мутахассисони баробарҳуқуқ меҳисобанд. Норасоии меъморӣ муассасаҳо, набудани ҷойҳои кории мутобиқшуда ва нақлиёти мувофиқ, рушди сусти системаи квота ва нақши маҳдуди марказҳои шуғл доираи пӯшидаи изолятсияи касбиро ба вучуд меоранд. Қонунгузорӣ расман ҳуқуқи меҳнатро кафолат медиҳад, аммо дар асл он бо механизмҳои татбиқи он таҳким баҳшида нашудааст.

Дастрасӣ ба адолати судӣ

Самти осебпазиртарин дастрасӣ ба ёрии ҳуқуқӣ ва ҷимояи судӣ боқӣ мемонад. Монеаҳои меъморӣ, иттилоотӣ ва иҷтимоӣ яқдигарро тақвият медиҳанд. Аксарияти шахсони дорои маъҷубият намедонанд, ки аз кучо ва ҷи гуна машварати ройғони ҳуқуқӣ гиранд; биноҳои судҳо ва марказҳои ёрии ҳуқуқӣ аз ҷиҳати ҷисмонӣ дастрас нестанд; тартиботи судӣ ва ҳуҷҷатҳо мутобиқ карда нашудаанд. Нобоварӣ ба система ва тарси муносибати расмӣ изолятсияи ҳуқуқиро, баҳусус дар байни занон, шадидтар мекунад.

Бо вучуди ин, таҳқиқот намунаҳои фаъолии устувори шаҳрвандӣ ва ҳудқўмаккуниро ошкор кард. Мусоҳибоне, ки дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ иштирок мекунанд, сатҳи баланди огоҳӣ ва эътимоди ҳуқуқиро нишон медиҳанд. Принципи "ҳамсол ба ҳамсол", ки дар таҳқиқот амалӣ карда шуд, самаранокии ҷалбшавии шахсони дорои маъюбият ба равандҳои таҳлил, мониторинг ва маърифатро тасдиқ кард.

Тамоюлҳои умумӣ

Монеаҳои асосӣ дар роҳи инклюзия хусусияти комплексӣ доранд:

- қисмонӣ (дастнарасии биноҳо ва нақлиёт);
- иттилоотӣ (набудани шаклҳои мутобиқшуда ва каналҳои коммуникатсионӣ);
- иҷтимоӣ - фарҳангӣ (стереотипҳо, патернализм, нобоварӣ, вобастагӣ).

Мушкилоти асосӣ фарқияти байни баробарии расмӣ ва дастрасии воқеӣ мебошад. Ғайр аз ин, бояд махсус қайд кард, мисолҳои мусбат имкониятҳои тағйиротро нишон медиҳанд. Тақвияти ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, бо сохтори мутобиқшаванда ва кушодатар, эҳтимолияти васеъ кардани тағйироти мусбатро афзоиш медиҳад.

4.2. Тавсияҳо

(1) Дар сатҳи сиёсати давлатӣ

- ▶ Таъмини анҷоми раванди тасдиқи Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои маъюбон ва мутобиқ кардани санадҳои миллӣ ба муқаррароти он – *дурнамои миёнамӯҳлат*
- ▶ Ворид кардани ҷузъи "фарогирӣ ва дастрасӣ" ба ҳамаи барномаҳои давлатӣ ва ҳуҷҷатҳои стратегӣ (маориф, шуғл, адлия, нақлиёт) – *дурнамои миёнамӯҳлат*
- ▶ Ворид кардани намояндагони ташкилотҳои шахсони дорои маъюбият ба гурӯҳҳои кори гендерии мавҷуда дар назди вазоратҳои дахлдор (Вазорати маориф, Вазорати меҳнат, Вазорати адлия) – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Таҳия ва тасдиқи стандартҳои ягона барои дастрасии ҷисмонӣ ва иттилоотӣ барои ҳамаи муассисаҳои инфрасохтори иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ – *дурнамои миёнамӯҳлат*

(2) Дар соҳаи маориф

- ▶ Гузаронидани аудити дастрасии физикӣ ва таълимӣ-методии факултетҳо ва коллечҳои ҳуқуқӣ – *дурнамои миёнамӯҳлат*
- ▶ Омодасозӣ ва тасдиқи "Дастур оид ба таълими фарогири донишҷӯёни дорои маъюбият" барои донишгоҳҳо – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Сохтани системаи китобҳои дарсии рақамӣ ва аудиоӣ, ки барои донишҷӯёни дорои нуқсонҳои бинӣ ва нобино мутобиқ карда шудаанд – *дурнамои миёнамӯҳлат*
- ▶ Дохил кардани масъалаҳои таҳсилоти фарогир дар барномаҳои омӯзишии омӯзгорон – *дурнамои миёнамӯҳлат*
- ▶ Васеъ кардани барномаҳои стипендия ва грантҳои донишҷӯёни дорои маъюбият – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Бо хобгоҳҳои ройгон ва кортҳои нақлиёти ҷамъиятии таҳфифӣ таъмин намудани донишҷӯёни дорои маъюбияти факултаҳои ҳуқуқшиносии берун аз шаҳр – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Аз нав дида баромадани системаи имтиёзҳо ва квотаҳои қабул ва баррасӣ кардани имкони васеъкунии онҳо ба ҳамаи гурӯҳҳои маъюбӣ (масалан, аз ҷумла гурӯҳи III), ки ба дастгирӣ ниёз доранд.
- ▶ Кӯмак дар шуғлбӣ. Донишгоҳҳо ва Маркази миллии тестӣ (ММТ) бояд барномаҳои таҳия ва амалӣ кунанд, ки ба осон кардани шуғлбӣи хатмкунандагони дорои маъюбияти факултаҳои ҳуқуқшиносӣ, аз ҷумла ҳамкорӣ бо корфармоёни эҳтимоли ва бартараф кардани монеаҳои системавӣ (масалан, дар Қонун "Дар бораи хизмати давлатӣ") нигаронида шудаанд.

(3) Дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ

- ▶ Таҳким бахшидани назорати риояи квотаҳои шуғл барои ШДМ, таъмин намудани иҷрои онҳо дар амал – **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Таҳияи механизмҳои ҳавасмандгардони корфармоён (имтиёзҳои андозӣ, субсидияҳо, фармоишҳои давлатӣ) барои ташкили ҷойҳои кори мутобиқшуда – **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Мутобиқсозии марказҳои шуғл ва порталҳои кадрӣ, татбиқи феҳристи фарогири ҷойҳои кори онлайн – **дурнамои дарозмуддат**
- ▶ Татбиқи барномаҳои мураббигии корпоративӣ барои мутахассисони ҷавони дорои маъюбият – **дурнамои миёнамӯҳлат**

(4) Дар соҳаи адолати судӣ ва ёрии ҳуқуқӣ

- ▶ Гузаронидани арзёбии миллии дастрасии меъмурии биноҳо судҳо ва марказҳои ёрии ҳуқуқӣ – **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Тасдиқи стандартҳои бе монеагӣ барои биноҳои судӣ ва муқаррар кардани мавҷудияти пандусҳо, лифтҳо, навигатсияҳои контрастӣ, ҳоҷатхонаҳои дастрас ва ҷойҳои интизорӣ - **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Ташкили омӯзиши судьяҳо, прокурорҳо, адвокатҳо ва кормандони мақомоти адлия бо малакаҳои муоширати ахлоқӣ ва ҳамроҳикунии муроҷиаткунандагони – **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Васеъ кардани шабакаи машварати ройгони ҳуқуқӣ, аз ҷумла офисҳои сайёри мобилӣ дар деҳот – **дурнамои кӯтоҳмуддат**
- ▶ Таъсиси хати телефонӣ барои машваратҳо ва шикоятҳо аз шахсони дорои маъюбият, аз ҷумла каналҳои муоширати аудиоӣ ва матнӣ - **дурнамои кӯтоҳмуддат**

(5) Фарогирии иҷтимоӣ ва иттилоот

- ▶ Ташкили маърақаҳои иттилоотӣ дар бораи ҳуқуқ ва имкониятҳои шахсони дорои маъюбият, бо истифода аз форматҳои дастрас (аудио, видео, пиктограммаҳо, забони имову ишора) - **дурнамои миёнамӯҳлат**
- ▶ Ҷорӣ кардани омӯзиши малакаҳои муроҷиаткунии мустақилона ба муассасаҳо ва таҳияи ҳуҷҷатҳо - **дурнамои миёнамӯҳлат**
- ▶ Ҷалбсозии ҳуди ШДМ ва фаъолон ба мониторинги сифати хидматрасонӣ, омӯзиши кормандон ва ташаббусҳои Ҷимоятгарӣ - **дурнамои миёнамӯҳлат**
- ▶ Таҳияи маводҳои таълимӣ бо забони оддӣ, ки барои оилаҳои шахсони дорои маъюбият нигаронида шудаанд, барои коҳиш додани вобастагӣ ва тарс - **дурнамои миёнамӯҳлат**

(6) Андозагирии гендерӣ

- ▶ Дохил кардани ҷузъҳои аз назари гендерӣ муносиб ба ҳама барномаҳои фарогирӣ – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Ташкили ҷойҳои махсус ва гурӯҳҳои онлайн барои машварати занони дорои маъюбият бо занони ҳуқуқшинос – *дурнамои кӯтоҳмуддат*
- ▶ Дастгирии ташаббусҳои занон ва шабакаҳои мураббиги барои баланд бардоштани фаъолияти ҳуқуқӣ ва шахрвандӣ – *дурнамои кӯтоҳмуддат*

5. Замимаҳо

Методологияи ягонаи таҳқиқот:

Монеаҳои дастрасии шахсони дорои маъюбият ба адолати судӣ

1. Муқаддима

Таҳқиқот ба ошкор кардани монеаҳои, ки шахсони дорои маъюбият ҳангоми гирифтани маълумоти ҳуқуқӣ, ёрии ҳуқуқӣ, иштирок дар муҳофизатҳои судӣ ва инчунин ҳангоми амалӣ намудани касби ҳуқуқӣ дучор мешаванд, равона шудааст. Раёши таҳқиқот якҷанд ташаббусҳои минтақавиро муттаҳид намуда, дар се вилояти Тоҷикистон: Душанбе ва канори шаҳр, вилоятҳои Хатлон ва Суғд гузаронида мешавад.

2. Ҳадафҳои таҳқиқот

- Арзёбии дастрасии таҳсилоти ҳуқуқӣ барои ШДМ (Меҳрбахш);
- Арзёбии монеаҳои барои амалӣ намудани касби ҳуқуқӣ аз ҷониби ҳуқуқшиносони дорои маъюбият (Навзамин);
- Арзёбии дастрасии ШДМ ба ёрии ҳуқуқӣ, биноҳои судӣ ва иттилооти ҳуқуқӣ (Дурнамо).

3. Вазифаҳои таҳқиқот

Маориф (Меҳрбахш)

- Муайянкунии дастрасии ҷисмонӣ ва иттилоотии факултетҳои ҳуқуқшиносӣ (ДМТ, ДСРТ);
- Муайянкунии монеаҳои ҳангоми қабул ва раванди таълим;
- Арзёбии мавҷудияти маводи таълимӣ;
- Таҳқиқи таъсири муҳити иҷтимоӣ ва стереотипҳо.

Амалияи ҳуқуқӣ ва татбиқи касбӣ (Навзамин)

- Омӯзиши монеаҳои, ки ба фаъолияти касбии ҳуқуқшиносони дорои маъюбият ҳалал мерасонанд;
- Муайян кардани нақши таълим, монеаҳои молиявӣ ва нақлиётӣ;
- Таҳқиқи ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва судҳо.

Ёрии ҳуқуқӣ ва дастрасии судӣ (Дурнамо)

- Таҳлили дастрасии марказҳои ёрии ҳуқуқӣ, судҳо, вебсайтҳо ва расмиёти судӣ;
- Омӯзиши таҷрибаи ШДМ-ҳо, ки дар судҳо иштирок кардаанд;
- Арзёбии мавҷудияти шароити оқилона ва дастгирӣ дар раванд.

4. Фарзияҳои таҳқиқот

Дар якҷоягӣ, фарзияҳо чунин аст:

- Дастрасии ҷисмонии инфрасохтор (донишгоҳҳо, судҳо, МҶХ) монеаи калидӣ боқӣ мемонад (ҳамаи дастаҳо);
- Монеаҳои иттилоотӣ - набудани маълумоти мутобиқшуда, мушкилоти навигатсия дар сайтҳо (Дурнамо, Меҳрбахш);
- Таълим ва стереотипҳо ҳам ба дохилшавӣ ба донишгоҳҳои олий ва ҳам ба татбиқи касбӣ ҳалал мерасонанд (Меҳрбахш, Навзамин);

- Монеаҳои молиявӣ ва нақлиёт дастрасӣ ба кӯмаки ҳуқуқи ро маҳдуд мекунад (Навзамин, Дурнамо);
- Набудани мутобиқшавӣ дар судҳо ШДМ аз иштироки пурраи онҳо дар раванд маҳрум мекунад (Дурнамо).

5. Ҷуғрофияи таҳқиқот

- Душанбе ва ноҳияҳои наздишаҳрӣ (Меҳрбахш);
- Вилояти Хатлон: Бохтар, Балхӣ, Фархор (Навзамин);
- Вилояти Суғд: Хучанд, Б. Ғафуров, Айни (Дурнамо).

6. Методология ва усулҳо

6.1. Мушоҳида

- Арзёбии дастрасии ҷисмонӣ:
 - Биноҳои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ (ДМТ, ДСРТ), китобхонаҳо (Меҳрбахш)
 - Судҳо ва марказҳои давлатии ҳуқуқӣ (Навзамин, Дурнамо)
- Арзёбии дастрасии вебсайтҳои давлатӣ (Дурнамо)

6.2. Мусоҳиба

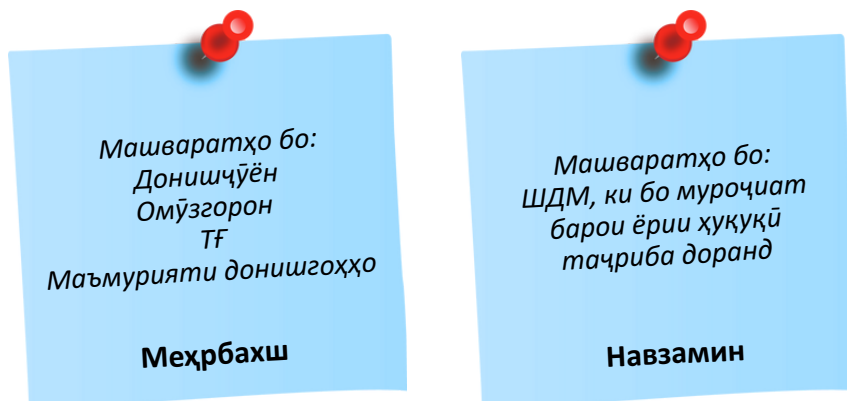

6.3. Кейс-стади

- Оид ба дохил шудан ба донишгоҳ (довталабон, волидон, омӯзгорони мактаб) (Меҳрбахш)
- Иштирок дар муруфияи судӣ (Дурнамо)

6.4. Гурӯҳҳои фокусӣ

- Бо донишҷӯён, омӯзгорон, ташкилотҳои ғайридавлатӣ, маъмуриятҳои донишгоҳҳо (Меҳрбахш)
- Бо шахсони дорои маъюбият, ки таҷрибаи мууроҷиат барои ёрии ҳуқуқӣ доранд (Навзамин)

Дохил кардани ҳассосияти гендерӣ ва гуногунии шаклҳои маъюбӣ дар ҳама муҳокимаҳо.

7. Категорияҳои иштирокчиён

- Шахсоне, ки шаклҳои гуногуни маъюбӣ доранд: ҷисмонӣ, сенсорӣ (шунавоӣ, биноӣ), равонӣ-иҷтимоӣ;
- Занон ва мардон, аз ҷумла сокинони минтақаҳои дурдаст;
- Ҳуқуқшиносони дорои маъюбият;
- Намояндагони донишгоҳҳо;
- Намояндагони мақомоти давлатӣ, низоми судӣ;
- Адвокатҳо, ТҒДҳо.

8. Принсипҳои ахлоқӣ

- Иштироқ дар иштирок ва гирифтани розигии огоҳона;
- Таъмини махфият;
- Истифодаи забони фарогир;
- Баҳисобгирии ҳассосият дар масъалаҳои марбут ба маъюбӣ, таъбиз ва осебпазирӣ;
- Мутобиқсозии мусоҳиба (дар ҳолати зарурӣ — ҳамроҳикунӣ, тарҷума, ёрдамчиён).

9. Масъулони татбиқи ҷузъҳо

- **Меҳрбахш** - маълумоти ҳуқуқӣ, гурӯҳҳои фокусӣ ва кейсҳо оид ба донишгоҳҳои олий дар Душанбе;
- **Навзамин** - арзёбии монетаҳои ҳуқуқшиносони дорои маъюбият ва ШДМ дар Хатлон;
- **Дурнамо** - дастрасӣ ба марказҳои ҳуқуқӣ, захираҳои вебсайтҳо, судҳо ва иштирок дар муруфияҳои судӣ дар Суғд.

**SUOMI
FINLAND**

